

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

Tereza BULÍČKOVÁ

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Prevence a možná řešení delikvence dětí a mládeže

Tereza Bulíčková

**Bakalářská práce
2011**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza BULÍČKOVÁ**
Osobní číslo: **H08544**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Prevence a možná řešení delikvence dětí a mládeže**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Úvod 1.Základní pojmy 1.1 Pojem delikvence, kriminalita 1.2 Patologické jevy 2.Delikvence a kriminalita 2.1 Rozsah a podoby delikvence 2.2 Příčiny delikvence mladých lidí 2.3 Vlivy osobnostní, sociální 2.4 Role rodiny, školy, obce, státu 3.Prevence delikvence mládeže 3.1 Programy prevence kriminality mládeže 3.2 Organizace sloužící jako prevence delikvence mládeže 3.3 Neziskové organizace: Nízkoprahové kluby 3.4 Nízkoprahový klub EXIT, Jičín 4.Řešení delikvence dětí a mládeže 4.1 Formy nápravy a tresty 4.2 Tradiční a alternativní metody řešení 5.Praktická část: Kvalitativní výzkum klientů Nízkoprahového klubu EXIT, Jičín Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CACHOVÁ, Olga; DUPLINSKÝ, Josef. Trestná činnost mládeže a prevence kriminality v regionálních projektech ministerstva práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2000. 42 s. KOUDELKOVÁ, Anna. Psychologické otázky delikvence. Praha: Victoria Publishing, 1995. 114 s. MAČEŠKOVÁ, Petra; SYCHROVÁ, Adriana. Kriminalita dětí v České republice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 55 s. MATOUŠEK, Oldřich; KROFTOVÁ, Andrea. Mládež a delikvence. Praha: Portál, s.r.o., 1998. 335 s. SEJKORA, František. Delikvence mládeže. Pardubice: Univerzita Pardubice, 1999. 37 s. Zákon č. 218/2003 Sb. O soudnictví ve věcech mládeže

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Marcela Ehlová
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2010

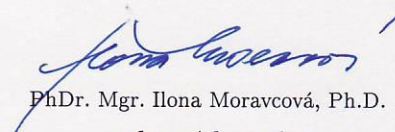
Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Jičíně dne 25. 03. 2011

Tereza Bulíčková

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Marcele Ehlové za odborné vedení bakalářské práce, za pomoc a cenné rady při jejím zpracování.

ANOTACE

Tato práce pojednává o delikvenci a kriminalitě dětí a mládeže a jejímu předcházení v naší společnosti. Předkládá poznatky o možné prevenci a způsobu řešení této problematiky. Shrnuje základní poznatky o preventivně zaměřených výchovných programech, které jsou klíčovým řešením k omezení delikventního chování a jednání dětí a mladistvých. Mladí lidé se čím dál více vzdalují zdravému životnímu stylu a nechávají na sebe působit vlivy, které jsou příčinou jejich pozdějšího chování. Příčin je hned několik a vzájemně se ovlivňují a doplňují. Také ty našly v této studii své místo. Práce má teoreticko-praktický charakter. Praktická část je zaměřena na práci preventivně výchovného centra, v ní jsou shrnuty poznatky získané při mé osobní výzkumné činnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Delikvence; dítě; kriminalita; mládež; prevence; patologické jevy; rodina; společnost; škola; výchova

TITTLE

Prevention and possible solution of children and youth delinquency

ANNOTATION

The thesis deals with youth and children criminality and delinquency and with their prevention in our society. It presents the knowledge of this issue possible prevention and the way of its solution. It summarizes basic knowledge of preventively focused pedagogical programmes, which is the key solution to the reduction of delinquent behaviour and acting of children and youth. Young people are more and more going away from the healthy life-style and are tolerating to be affected by influences which are the cause of their later behaviour. There are several causes of this behaviour that influence and complement one another. These causes can be found in this thesis as well. It has both the theoretical and the practical part. The practical part is focused on the work of the preventive pedagogical centre and it summarizes the knowledge gained during author's personal research activity.

KEYWORDS

Delinquency; child; criminality; youth; prevention; pathological effects; family; society; school; education

OBSAH

ÚVOD	10
1 ZÁKLADNÍ POJMY	13
1.1 Pojem delikvence a kriminalita	15
1.2 Patologické jevy	16
1.2.1 Poruchy chování z nevhodného výchovného působení	17
1.2.2 Poruchy chování ohrožující nositele i společnost	19
1.2.3 Poruchy chování spjaté s problémy sociálního zařazení	22
2 DELIKVENCE A KRIMINALITA	23
2.1 Rozsah a podoby delikvence	24
2.1.1 Delikvence mládeže a společnost	24
2.1.2 Delikvence mládeže a trestní odpovědnost	25
2.1.3 Delikvence mládeže a etnický původ	26
2.2 Příčiny delikvence mladých lidí	27
2.3 Vlivy osobnostní, sociální	28
2.4 Role rodiny, školy, obce, státu	30
3 PREVENCE DELIKVENCE MLÁDEŽE	33
3.1 Programy prevence kriminality mládeže	34
3.2 Organizace sloužící jako prevence delikvence mládeže	37
3.3 Neziskové organizace: Nízkoprahové kluby	38
3.4 Nízkoprahový klub EXIT, Jičín	40
4 ŘEŠENÍ DELIKVENCE DĚTÍ A MLÁDEŽE	42
4.1 Formy nápravy a tresty	43
4.2 Tradiční a alternativní metody řešení	45

5 PRAKTICKÁ ČÁST: Kvalitativní výzkum klientů NZDM Exit, Jičín	48
5.1 Metodologie výzkumu.....	49
5.2 Východiska výzkumu.....	50
5.3 Případová studie I.....	51
5.4 Případová studie II	53
5.5 Případová studie III.....	56
5.6 Vyhodnocení praktické části.....	57
ZÁVĚR	59
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	61

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá delikvencí a kriminalitou mladých lidí, a to především jejími odlišnostmi od trestné činnosti páchané lidmi v jiné věkové kategorii. Zaměřuje se na delikvenci dětí a mládeže, konkrétně na její faktory a příčiny, na rozsah, podoby a vlivy osobnostní i sociální. Nacházíme zde zmínky o úloze rodiny, školy, obce i státu, které v oblasti delikvence plní svou významnou roli.

Dále je teoretická část práce věnována především prevenci a možným řešením delikvence a kriminality dětí a mládeže. Nabízí možnosti a různá východiska, jak s delikventním jedincem dále pracovat a vzniklou situaci řešit. V práci proto nacházíme různé preventivní programy, zejména ze zahraničí, jelikož v České republice se ještě dostatečně neužívají.

Mimo jiné jsou zde uvedeny některé organizace, které slouží jako preventivně výchovná zařízení. Předně se však v práci objevují nízkoprahová centra, popř. kluby, která primárně fungují jako volnočasová centra pro děti a mládež. Tato centra jsou zdůrazněna vzhledem k praktické části, ve které je prováděno výzkumné šetření, které je zaměřeno na činnost nízkoprahového klubu.

Bakalářská práce je rozdělena, jak je patrné z výše uvedeného textu, na dvě části. Část teoretickou, ve které jsou vymezeny základní pojmy dané problematiky, jakými jsou například mládež, delikvence, kriminalita, prevence aj. Jsou zde dále rozebrány nežádoucí sociálně patologické jevy a jejich možná řešení, jak se vypořádávat s jednotlivými situacemi, do kterých se může jedinec z různých příčin dostat.

Praktická část popisuje výzkumné šetření, které se uskutečnilo v jedné z nestátních organizací, jež funguje jako preventivně výchovné centrum pro děti a mládež, mezi nimiž se vyskytují i osoby se sklony ke kriminálnímu a delikventnímu chování. Jedná se o nízkoprahový klub Exit v Jičíně, který funguje jako volnočasové zařízení pro děti a mládež.

Cílem bakalářské práce je shrnout základní informace o preventivních programech, nízkoprahových zařízeních a možnostech řešení problematiky delikvence a kriminality dětí a mládeže. Přínosem práce je zároveň poskytnout čtenáři bližší

informace o vnitřním chodu nízkoprahového centra a umožnit nahlédnout do konkrétních kazuistik vybraných klientů.

Položme si nyní otázku: „*Co je příčinou delikventního a kriminálního chování dětí a mládeže?*“ Na jedince působí vnitřní i vnější faktory, které mají svůj značný podíl v příčinách kriminality a delikvence mladých lidí. Tyto faktory mají také vliv na psychiku člověka a mohou způsobit problémy v dospívání. Když si dospívající nevěří, obtížně zvládá životní překážky a žije jen „ze dne na den“. Velice snadno se dostává do prostředí party, která vyhledává zábavu v delikventním chování, požívání alkoholu či jiných návykových látek apod.

V delikventním chování a jednání dětí a mládeže můžeme najít celou řadu společných charakteristik, například výskyt sociálně patologických jevů, předurčujících do značné míry jejich odlišný sociální vývoj, což nám dává signál pro nástup preventivních opatření.

Na základě výše uvedených poznatků se nabízí další otázka: „*Do jaké míry ovlivňuje vznik delikventního chování prostředí, v němž se daná osoba nachází?*“ Značný vliv na chování a jednání dospívajícího má rodina, jejíž pozitivní nebo negativní působení je dále posilováno či zeslabováno působením širšího okolí, mezi něž patří vliv vrstevníků a širší společnosti, ve které jedinec žije. Tato prostředí udávají jedinci hodnoty a vzorce chování, na základě kterých se formuje osobnost člověka.

Abychom mohli delikventnímu jednání předcházet, je třeba existence užších vazeb mezi rodinou, školou a orgány zabývajícími se prevencí tohoto společensky nežádoucího chování. Nelze o tomto problému pouze diskutovat, ale je třeba se mu věnovat i v praxi. Je nutné vytvořit vhodné prostředí, ve kterém bychom měli docílit vzájemné důvěry mezi sociálním pracovníkem, popř. učitelem, výchovným poradcem aj., a delikventem. Na základě získané důvěry mohou dále výše zmíněné osoby lépe vytvořit podmínky pro ovlivňování volného času mladého člověka, pomoci mu najít své místo ve společnosti, formovat jeho hodnoty a naučit ho zvládat zátěžové situace a překonávat životní překážky.

S problematikou kriminality dospívajících se setkáváme prakticky od začátku lidského věku, kdy byla dětská zločinnost zpočátku chápána jako porušení společensko sociálních norem, které tu udávaly tradice, později se začala řešit sankcemi. Svět,

který nás v současné době obklopuje, nevhodná výchova nejen v rodině, ale i ve škole, nedostatek podpory a porozumění, uspěchanost doby a přemíra techniky dělá z dnešních dětí jedince, kteří nejsou schopni poprat se s každodenní realitou (Martínek, 2009).

V každém případě se tedy jedná o společensky a sociálně nežádoucí jevy, které přinášejí zejména mladistvým řadu problémů nejen společenských, psychických, ekonomických, ale i zdravotních. Například ve školním prostředí se můžeme setkat s problematikou šikany, se kterou bývá spojeno násilí nebo záškoláctví. V rámci rodiny, z nedostatečné pozornosti rodičů a jejich nevyhovující výchovy, se dítě může potýkat s různými závislostmi. Těmi jsou myšleny především drogová závislost, závislost na alkoholu a kouření nebo počítačových hrách, které mohou později vést k patologickému hráčství. To je dáno tím, že se daný jedinec dostane do party lidí, kde je skrze tyto závislosti uznáván a podporován, a kde nachází své uplatnění ve společnosti.

Riziko, že se dítě, které nenachází pozornost a porozumění v rodině, dostane do nesprávné party, je vysoké. Jedinec v partě hledá své útočiště, ve kterém se cítí svobodně, a kde mu ostatní členové dodávají sebevědomí a vědomí toho, že i v případě společensky nežádoucího jednání, dělá správnou věc. V tomto bodě nekorespondují pravidla party s normami společnosti, což vede k již zmíněné delikvenci a kriminalitě, především k projevům vandalismu apod.

V prevenci sociálně patologických jevů se snažíme o výchovu dětí a mládeže k žádoucímu společenskému chování, k osvojení si norem společnosti a smysluplnému využití volného času tak, aby jedinec neměl potřebu tyto normy porušovat. Primární úlohu má především rodina, která nám předává vzor chování a úctu ke společenským i zákonným normám.

Rodina však plní svou roli samostatně poměrně krátce. Po uplynutí prvních let věku života dítěte se do výchovy zapojuje školní prostředí, vrstevníci a společnost (mj. obec, stát). Z toho vyplývá, že do prevence kriminality a delikventního chování dětí a mládeže řadíme státní i nestátní subjekty.

1 ZÁKLADNÍ POJMY

V období dospívání překročí meze zákona velké procento mužů i žen. Tato kriminalita nemá většinou závažné následky, neboť v 90 - 99 % případů uniká pozornosti orgánů činným v trestním řízení, a lze ji zjistit jen anonymními anketami. **Delikvence mládeže** má u většiny pachatelů ojedinělý charakter. Jen menší část mladých delikventů se trestné činnosti dopouští opakovaně a pravidelně, a to pak nejčastěji ve skupinách. Posilujícími faktory pro protispolečenské nebo protizákonné jednání jsou zejména vrozené poruchy osobnosti, selhávající rodina, odpojování od standardní vzdělávací dráhy, členství v delikventně orientované partě apod. (Matoušek, 2003).

Lidského jedince v životní fázi od narození do patnácti let, který u nás nemá dle zákona trestní odpovědnost, označují orgány činné v trestním řízení za **dítě** či **nezletilého** (Matoušek, Kroftová, 2003).

Mládež je společenskou skupinou, která má své vlastní specifické znaky, vlastní názory na okolní svět, ve kterém hledá jedinec sám sebe, a osobitý vztah a přístup k ostatním sociálním skupinám. Stává se tedy určitým stupněm našeho vývoje. Vymezení pojmu mládež je v literatuře velice diskutabilní a nelze ji přesně ohraničit.

Z jednoho pohledu je mládež skupinou, která je tvořena lidmi přibližně ve věku od 15 do 25, popřípadě 26 let, kteří ve společnosti již neplní roli dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává roli dospělého. Mládež má charakteristický způsob chování i myšlení a mnohdy uznává odlišné vzory a normy, než společnost, do níž patří. Každá generace mládeže některé společenské hodnoty přijímá, jiné odmítá a vytváří si hodnoty nové (Průcha, Walterová, Mareš, 2003).

V dalším pohledu považujeme za mládež, v souladu s legislativními dokumenty v oblasti sociální péče apod., mladé lidi do doby dovršení 18. roku a bez vymezené dolní hranice věku nebo s dolní hranicí přibližně tří let (Matoušek, Kroftová, 2003).

V sociologii se pak setkáme s názorem, že se jedná o fázi vývoje, která se nachází mezi dětstvím a dospělostí. Dochází k dokončování fyzických změn organismu, jedinec se připravuje na roli dospělého a hledá své hodnoty. Odpoutává

se od primární rodiny, získává nové zkušenosti a přichází do kontaktu s novými lidmi (Jandourek, 2001).

V oboru kriminologie se samozřejmě setkáváme ještě s pojmem **mladistvý**. Nejde ale o plnohodnotné vyjádření souboru lidí, kterým se v této práci zabýváme. Je to pouze skupina, která je její malou součástí. V trestním zákoně se jedná o osoby od 15 do 18 let, které mají v trestněprávním řízení na rozdíl od dospělého sníženou trestní odpovědnost za své činy (Matoušek, Kroftová, 2003).

Nevyjasněnost termínů nedává mladým lidem jistotu, kam doopravdy patří. Často si připadají dospělými dříve, než ve skutečnosti jsou, a na dospělé si pouze hrají. Svému okolí to pak dokazují sociálně nežádoucím jednáním a vybočováním ze společenských a právních norem.

Závažnost takového jednání je rozdílná u každého jedince. Je zde však riziko, že se v průběhu času, bude jeho nežádoucí chování dále prohlubovat. Za nejmírnější porušování sociálních norem považujeme **chování disociální**. Jedná se o chování, které je v nesouladu s běžně přijímanými společenskými hodnotami a normami. Není charakteristikou celé osobnosti a často bývá jen přechodného rázu (Matoušek, 2003). Takový člověk funguje ve společnosti normálně a selhávat může pouze v jedné určité oblasti života. Má rodinu, práci, ale v gangu se stává někým jiným.

Závažnějšími projevy jednání je **asociální chování**, za které můžeme považovat bezohledné jednání, jež neodpovídá sociálním, etickým ani pedagogickým normám dané společnosti. Setkáme se s ním zvláště u mladších jedinců. Patří sem závažnější odchylky, které ještě nejsou považovány za přestupky.

Asociální (nespolečenské, společnosti vzdálené) jsou osoby nebo skupiny na okraji společnosti, které se nepřizpůsobují všeobecně uznávaným hodnotám a vzorcům chování (Jandourek, 2001).

Nejzávažnějším chováním je **chování antisociální**. Jedná se o jedince nebo skupiny namířené proti společnosti, jejím normám a zvyklostem. Chování je záměrné a aktéři si plně uvědomují jeho protisociální charakter. Zahrnuje celou škálu činů od přestupků až po trestné činy (Průcha, Walterová, Mareš, 2003).

1.1 Pojem delikvence a kriminalita

Delikvence a kriminalita dětí a mládeže není jen trvalým tématem kriminologie, ale bezesporu i celé společnosti. Jedná se o sociálně nežádoucí jevy, které je třeba odstranit a potlačit, aby se vyskytovaly v co nejmenší míře. Mladý člověk, který se stává delikventem nebo dokonce pachatelem trestné činnosti, se ustavičně setkává s mnoha posilujícími a povzbuzujícími faktory, které ho v jeho činnosti podporují.

Takových faktorů je celá řada, ať už dědičných, získaných výchovou nebo působením širšího okolí. V každém případě zanechávají negativní stopy ve společenském i osobním životě daného člověka. Přináší psychické, fyzické, zdravotní i ekonomické problémy.

S tímto tématem souvisí také pojem **riziková mládež**, u níž je vyšší riziko sociálního selhání. Dispozičními faktory se tu stávají dědičnost, nižší úroveň rozumových schopností, poruchy morálního vývoje, dysfunkční rodina, neúčast na vzdělávání a trhu práce apod. (Matoušek, 2003).

V některých případech můžeme u mladého člověka snadno odhadnout, zda se časem dostane na kriminální dráhu. Z jeho chování a jednání poznáme jeho vztah ke společnosti i okolí a vidíme náznaky jeho budoucího delikventního či kriminálního jednání.

Jedná se o **predelikventní chování**, ze kterého je mnohem pravděpodobnější přestup na kriminální chování, než z kteréhokoliv jiného druhu jednání. Ukazateli se stávají především útoky z domova, záškoláctví nebo agresivní napadávání spolužáků. Tento pojem používáme jen v souvislosti s kriminalitou dětí a mládeže, v souvislosti s kriminalitou dospělých se neuzívá (Matoušek, 2003).

Za **delikvenci** jsou v převládajícím pojetí považovány všechny typy jednání, při kterých se delikvent dopouští porušování společenských norem chráněných zákonem. Zahrnuje tedy všechny trestné činy a přestupky včetně protisociálních činů. Pojímá i porušování norem nezletilými, kteří ještě nejsou právně odpovědní za své činy (Matoušek, 2003).

Kriminalita je součástí celkové delikvence. Zahrnuje veškerou trestnou činnost, tedy i tu, kterou spáchaly osoby, které ještě nemají trestní odpovědnost. Tato skutečná kriminalita se dělí na latentní (neregistrovanou, neohlášenou, nezjištěnou) a zjevnou, kterou vyšetřují orgány činné v trestním řízení. Jako ukazatele zjevné kriminality nám poslouží policejní a soudní statistiky (Matoušek, 2003).

Jedná se o způsob chování porušujícího normy trestního práva. Protože se různé kultury liší také svými vzorci chování, normami a hodnotami společnosti, liší se i to, co je v dané kultuře považováno za trestný čin. Příkladem lze uvést například pohled na prostituci, eutanázii, ubytování cizince apod. (Jandourek, 2001).

Delikventní chování jedinců se vyznačuje úmyslným protispolečenským vystupováním, pácháním trestné činnosti a porušováním sociálních norem. Delikvence je uváděna v širším smyslu než kriminalita. Dle zákona č. 140/1961 Sb.¹ za delikt považujeme i takový čin, jehož stupeň nebezpečnosti je pro společnost nepatrný, ačkoli může vykazovat znaky trestného činu.

1.2 Patologické jevy

Sociálně patologické jevy v sobě zahrnují pojem pro nežádoucí a nenormální chování, které svými negativními důsledky ohrožuje jednak společnost, ale má vliv i na jejich nositele. Příčiny pro takové jednání nacházíme téměř všude. V rodině, partě, ve škole apod., tedy v prostředích, odkud si odnášíme vzorce chování.

Na osobnost i myšlení jedince působí mnoho vlivů. Setkáme se s faktory sociálními, s dědičností, s nedostatečnou a nesprávnou výchovou, s poruchami osobnosti, s rasovými vlivy, aj.

Pachatelé jakékoli trestné činnosti mají několik společných charakteristik. K nejčastějším faktorům patří dysfunkční rodina, problémy ve školním prostředí, nízký sociální statut nebo sociální či kulturní vyloučení.

¹ Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon; od 1. ledna 2010 nahrazen Zákonem č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník.

1.2.1 Poruchy chování z nevhodného výchovného působení

Poruchou chování u dětí označujeme řadu výchovně nežádoucích projevů, které jsou často důsledkem jejich sociální přizpůsobivosti. Většina z nich má jednotnou příčinu v nevhodném výchovném působení na dítě. Nejedná se zde tedy o projevy duševního onemocnění jedince (Martínek, 2009). Setkáme se s nimi jednak v rámci domova, především pak ve školním prostředí.

Vzdorovitost neboli **opoziční porucha chování** se u dětí objevuje již mezi druhým a třetím rokem života. Vyznačuje se odporem vůči omezujícím výchovným vzorům a autoritám. Má dvě podoby: pasivní, která je charakteristická projevy negativismu, a aktivní, kde se setkáváme se zvýšenou agresivitou jedince.

Pokud tyto projevy přetrvávají do školního věku, můžeme hovořit o jistém druhu poruchy chování. Dítě s opoziční poruchou chování je náladové, hádá se s dospělými, je neposlušné, neplní základní povinnosti, je mrzuté, přecitlivělé apod. Rodiče těchto dětí přistupují ve své výchově k častému trestání, což většinou vede ke zvýšení vzdorovitosti jedince. Naopak je nutné metodou trestu šetřit a častěji používat pochvalu a pozitivní motivaci a tím zatlačit záporné stránky jedince do pozadí (Martínek, 2009).

Za **lhaní** považujeme vědomě nebo úmyslně projevenou nepravdu. Za lež nepovažujeme smyšlenku, bájnou lhavost nebo lhavost duševně nemocných jedinců. Smyšlenku a bájnou lež najdeme u mladších dětí, které své vyprávění skutečnosti často propojují se sny a sami si neuvědomují, že to, co nám říkají, je lež.

Naopak pravá lež, která je vědomá a sleduje svůj cíl, se vyskytuje u jedinců, kteří jsou plně schopni uvědomit si rozdíl mezi pravdou a nepravdou. Svou lží se snaží s okolím manipulovat, vyhnout se některé nepříjemné povinnosti apod. Ne každá pravá lež je projevem nějaké poruchy. Tou se může stát v případě jejího potvrzování a funkčnosti jakýmsi návykem (Martínek, 2009).

Krádeží nelze vždy označit zcizení cizí věci. Dle zákona č. 140/1961 Sb.² je **zcizení** potřeba jedince opatřit si něco, po čem touží a co mu nenáleží. Krádež je trestný čin, kdy si plně uvědomujeme nesprávnost našeho jednání a způsobíme tím

² Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon; od 1. ledna 2010 nahrazen Zákonem č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník.

škodu nikoli nepatrnou, věc si ponecháváme násilím, čin spácháme vloupáním nebo jej spácháme na věci, kterou má jiný na sobě nebo při sobě.

Krádeže mohou být impulsivní, které vznikají bez jakéhokoli racionálního zvažování, nebo naopak promyšlené a plánované. Existují rodiny, kde je krádež považována za chování, které rodině prospěje. Zde pak mohou být děti svými rodiči ke krádežím vedeny odmalička a jsou zato pozitivně hodnoceny (Martínek, 2009).

Zejména parta se pak může stát spouštěčem opakovaných krádeží. Často hned na začátku získává jedinec příslušenství k partě právě tím, že musí něco ukrást. Členové party nepovažují zlodějnu za závažné porušení norem. Opatřují si většinou jen to, co potřebují. Peníze, drogy, alkohol, tabák aj.

Parta bývá také častým začátkem narušení vztahu jedince se školním prostředím. **Záškoláctví** je v dnešní době stále jeden z nejdůležitějších problémů školství i společnosti. Jedná se o úmyslné zameškávání školního vyučování, kdy žák bez vědomí rodičů nechodí do školy (Martínek, 2009). Mívá charakter asociálního jednání, tedy porušování sociálních norem dané společností a velice často má tento jev tendenci se prohlubovat, zvyšují se počty zameškaných hodin apod.

Existuje celá řada příčin a důvodů, proč jedinec neplní školní docházku. Může to být nedostatečná školní připravenost, kdy dítě ve škole nestíhá, strach ze školy či učitele, špatné vztahy se spolužáky, neobjevené poruchy učení apod.

Útěk je nedobrovolné a vědomé vzdálení se dítěte či mladistvého z péče vychovávajícího. Útěky dítěte ze školy nebo z domova jsou nejčastěji způsobeny špatnou adaptací jedince či nevyhovujícím a nevhodným prostředím, ve kterém dítě vyrůstá a tráví svůj čas.

Martínek (2009) ve své knize popisuje několik druhů útěků. Převážná většina opuštění domova nebo školního prostředí má impulzivní ráz. Dítě utíká, aniž by svůj čin předem plánovalo a promýšlelo. Opustí domov bez jídla a oblečení a brzy dochází k vyčerpání a hrozícímu nebezpečí. Těchto útěků se zejména dopouští děti s psychickým onemocněním, především s poruchou ADHD (hyperaktivita s poruchou pozornosti).

Příčinou útěku se také může stát opět parta. Dítě se chce mezi jejími členy i mezi svými vrstevníky zviditelnit. V tomto případě se jedná o dlouhodobý a plánovaný čin, který má mladistvý předem promyšlený. Jedinec se nezalekne ani drobných krádeží

a vloupání se do různých objektů. Často také nebývá sám a utíká s celou partou a dopouští se delikventního chování.

Posledním typem je reaktivní útek. Jedná se o nejčastější příčinu útěku u dětí a mladistvých. Většinou jsou reakcí na nějaký podnět, kterým se může například stát hádka s opatrovníky nebo křivé nařčení učitele. Dítě se s tím nedokáže vyrovnat a zvolí si tento způsob řešení, aniž si uvědomuje, že to nevyřeší nic.

Dítě ze vzniklé nepříjemné situace nevidí jiné východisko, a proto uteče. Ve většině případů se ovšem schovává poblíž domova nebo přímo v domě. Někdy vyhledá jiného příbuzného či kamaráda, kde se cítí v bezpečí. Tento jev se pak mnohdy stává opakovaným. Je to dáno především špatnými vztahy v rodině, proto se s takovým řešením vzniklého problému setkáváme nejčastěji u dětí z rozvrácených rodin.

Na útek většinou navazují **toulky**. Jsou trvalejšího rázu a většinou spojeny i se záškoláctvím, ačkoli existují případy, kdy dítě školu navštěvuje, ale nevrací se domů z obav před následky svého jednání. Své toulání má dítě předem promyšlené, má detailní plán, kam půjde, jak sežene peníze na obživu apod. Většinou se jedná o citově chladné jedince, kteří nemají vztah k domovu, a proto je po jejich nalezení nutná terapeutická péče (Martínek, 2009).

1.2.2 Poruchy chování ohrožující nositele i společnost

Poruchy chování ohrožující nositele i společnost svými negativními důsledky často ohrožují okolí a sociální, ekonomickou, duševní a zdravotní pohodu daného jedince. Jedná se o poruchy sebepojetí, ztrátu sebevědomí, vážnější poruchy společenského zařazení, příslušnosti k sektě a závislosti.

Faktory bývají nejčastěji neporozumění si s vrstevníky nebo naopak parta, ve které je jedinec vítán a zkouší nové věci, o které by se sám bez podpory ostatních členů pravděpodobně nikdy nepokusil.

Jako první sem můžeme zařadit **šikanu**, se kterou se setkáme nejen ve školním prostředí. „Šikanování je nebezpečně rozbujenou sociální nemocí

ve společnosti, jejímž výsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec“ (Kolář, 2001, s.17).

Pachatelem šikany se stává jedinec s poruchou sebepojetí nebo s nízkým sebevědomím. Jedná se o manipulativní a agresivní způsob jednání, při kterém si agresor psychickým i fyzickým týráním udržuje nad svou obětí převahu. Původci šikany jsou nejčastěji jedinci, kteří jsou tělesně silnější, starší, vyspělejší, často s nějakou osobnostní či sociální poruchou chování. Oběti šikany se potom stávají sociálně či vzhledově handicapovaní jedinci, lidé slabší a nějakým způsobem se odlišující od společnosti, například rasou.

Šikana je obecně špatně odhalitelná. Rodiče ji ale mohou vyzorovat změnami v chování svého dítěte. Podezřelým projevem se může stát, že dítě nenavštěvuje žádný spolužák, nemluví o škole, výrazně se zhorší jeho prospěch, objevují se neomluvené hodiny, chodí domů v potrhaných šatech a se zničenými pomůckami, ztrácí kapesné, chodí domů vyhladovělé, přestože dostává svačinu aj. Jednotlivé projevy nemusejí mít samozřejmě se šikanou nic společného, ale téměř určitě signalizují skryté volání o pomoc a rodiče by ho neměli v žádném případě přehlížet. Šikanování je vážná věc, která je v řadě případů trestným činem. Následky utrpení na těle i duši si mohou děti nést po celý život (Kolář, 2001).

Se šikanou se nesetkáme jen ve škole, ale i doma v rodině posměšky od rodičů na neoblíbené dítě, nebo na pracovišti. Dalšími druhy šikany jsou například **mobbing**, což je šikanování pracovníků ze strany firmy. Jedná se o případ, kdy firma zmenší počet zaměstnanců a ti, kteří zůstanou, pak plní povinnosti těchto lidí. Dalším případem je **bossing**, což je tyranizace ze strany šéfa a problematika nerovnosti postavení.

Závislost je závažný stav psychického a somatického rázu, vyplývající z opakovaného kontaktu s návykovou látkou nebo činností závislost vyvolávající. V tomto případě se budeme zabývat závislostí na psycho-aktivních látkách, jako jsou alkohol, nikotin a marihuana, které jsou mezi mladými lidmi nejčastější.

Obecně se jedná o nekontrolovatelné nutkání užívat látku, potřebu zvyšování dávek, aby byl docílen žádoucí efekt, a trvalé užívání látky s vědomím její škodlivosti a následků. V kontextu s užíváním návykové látky se setkáváme se zanedbáváním nutné činnosti a odhazováním povinností jedince. Shledáme se také se zdravotními, psychickými a tělesnými problémy v případě vysazení dané látky.

Alkohol je látka s rozporupnými účinky. Při ovlivnění alkoholem se u člověka vyskytují projevy jako citová labilita, hádavost, agresivita, porucha pozornosti aj. Užívání alkoholu s sebou přináší mnohá rizika nejen v mladém věku. U dětí může otrava nastat po malé dávce, zvyšuje se riziko agrese a trestné činnosti, vznikají duševní nemoci (např. deprese), oslabuje se imunitní systém apod. (Nešpor, Dvořák, 1998). Závislost na alkoholu má několik fází, které mohou trvat i řadu let, než se z člověka vyvine často tragicky končící závislý na alkoholu.

S **nikotinem** přichází děti a mladiství nejčastěji do kontaktu v partě. Kouření je zde mnohdy považováno za samozřejmost a „frajeřinu“. Na psychiku působí v závislosti na dávce. V nízké dávce má mírně budivý efekt, ve vyšší naproti tomu účinek tlumivý. V tomto případě užívání látky se s násilným a nebezpečným chováním a jednáním jedince nesetkáme příliš často. Nikotin ale patří k tzv. průchozím drogám a zvyšuje riziko užívání jiných látek v pozdějších letech (Nešpor, Dvořák, 1998).

Užitím **drogy z konopí** (marihuana, hašiš) se mohou projevit pocity odcizení vztahu k sobě a okolí, halucinace, pocity zpomalení času, úzkost, neklid, nedůvěra, zrakové nebo sluchové iluze, zpomalení reakce aj. (Nešpor, Dvořák, 1998). Tato droga se mezi mladými lidmi objevuje čím dál častěji.

Patologické hráčství neboli **gambling** je porucha spočívající v častém a opakovaném nutkání ke hře, zejména na herních automatech, které dominují v životě jedince na úkor sociálních, rodinných a pracovních hodnot.

Lidé trpící touto poruchou pak mohou přijít o své zaměstnání, mohou se zadlužit nebo dokonce porušovat zákon, aby získali peníze na další hru nebo unikli placení dluhů. Tento jev je často doprovázen i tělesnými a zdravotními problémy daného jedince a narušením sociálních kontaktů s okolím i rodinou.

Sekta je uzavřená společnost lidí, ve které platí jasná pravidla. Vstup do sekty je závazný a nelze jej jakkoli zpochybnit a mnohdy se zde vyskytuje psychická manipulace jedince, ve kterém je často vyvoláván pocit viny. Dále je charakteristická uzavřeností vůči okolí, utajováním informací před veřejností, snahou o izolaci vůči společnosti apod. Hlavní nebezpečí pro jedince vzniká v tom, že sekty dělají z lidí nesamostatné jednotky a vytvářejí tak silnou závislost na vůdci sekty a tím berou člověku svobodu.

Členové sekty se nejčastěji shromažďují kolem jedné, charismatické osoby. Společně sdílí negativní postoj ke světu, státu i společnosti. Uvnitř sekty vládne silná sociální kontrola (Jandourek, 2001).

V sektách hledají své útočiště nejčastěji lidé, kteří mají určitý problém nebo trauma, které nedokáží vyřešit v běžných společenských strukturách. Mnohdy je vstup do sekty spojen s hledáním vlastní identity jedince.

1.2.3 Poruchy chování spjaté s problémy sociálního zařazení

Poruchy chování spojené s problémy začlenění se jedince do společnosti a sociálního prostředí se vyznačují vysokou hladinou společenské nebezpečnosti. V těchto případech se jedná již o trestnou činnost daných jedinců. Mladý člověk neví, kam skutečně patří, a hledá sám sebe, aniž by přitom hleděl na společnost a její normy, hodnoty a zvyklosti.

U dětí a mládeže se jedná spíše o kriminalitu v partě, než o jedince samotného.

Vandalismus je svévolné neracionální, bezdůvodné a bezohledné ničení a poškozování hodnotných předmětů v soukromém či veřejném vlastnictví. Pachateli nepřináší žádné materiální obohacení a pachatel zpravidla nemá žádný motiv. Jedná tak za účelem vybití své agresivity, pro vlastní potěšení či potřebu odreagovat se. Bývá tedy spojen s nevyplněným volným časem, kdy jedinec nemá žádné záliby, aby svůj čas trávil užitečněji. Často bývá páchán ve skupině, mnohdy pod vlivem alkoholu a drog.

Extremismus je chápán jako projev nesnášenlivosti vůči společnosti nebo odlišným jedincům, kdy má pachatel tohoto jevu výstřední mínění, které je doprovázeno protispolečenským a protizákonným jednáním a potlačováním občanských práv a svobod druhé osoby.

Extremistické skupiny s krajními názory se pokoušejí řešit společenské problémy radikálně a nekompromisně, zejména veřejně, případně i násilnickými projevy a tím často překračují hranice zákona (Matoušek, 2003).

2 DELIKVENCE A KRIMINALITA

„Všechny lidské společnosti měly a mají normy určující žádoucí chování lidí. Je to rozsáhlý soubor psaných i nepsaných pravidel a zvyklostí. Normám, na nichž nejvíce záleží, jsou přiřazeny sankce uplatňované při překročení obecně známé meze“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 113).

Normy i sankce získaly s rozvojem společnosti kodifikovanou podobu zákonů, jejichž držitelem se stávají specializované orgány státu, které mají za úkol tyto normy jednak upřesňovat a vylepšovat, ale především dbát na jejich dodržování a případné potrestání za nedodržení pravidel.

Delikvence a kriminalita jsou pojmy velice blízké. Delikvence je pouze širším pojetím kriminality, neboť obsahuje nejen porušování právních norem, ale také těch společenských, a tím se takové jednání vztahuje i na děti a mládež, kteří se pak stávají delikventy. U dětí a mládeže se nejprve setkáme s poruchami chování, které mají tendenci se stupňovat a prohlubovat, a tím se dostáváme k vážnějším činům, ke kriminalitě.

Trestná činnost dětí a mládeže se od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů liší, a to v mnoha ohledech. Je to dáno nejen stupněm psychického a fyzického vývoje jedince, ale i jeho vlastnostmi, zkušenostmi nebo motivy k páčení trestného činu. Trestná činnost je pak ve většině případů páčána pod vlivem momentální situace. Takové jednání si počíná impulsivně a v závislosti na náladě a psychickém rozpoložení daného jedince.

K trestné činnosti mládeže dochází nejčastěji společně se spolupachateli v partě. Setkáme se zde s porušováním jednak společenských pravidel, ale samozřejmě i s nerespektováním právních norem. Co se týče struktury kriminality mládeže, převážná část těchto pachatelů páchá delikty v oblasti majetkové kriminality. Jedná se především o prosté krádeže a krádeže vloupáním. Až s velkým odstupem času přichází násilná trestná činnost. V tomto případě jsou to zejména loupeže s ublížením na zdraví.

Podnětem k páčení trestné činnosti se v první řadě stává alkohol nebo jiná návyková látka, která zvyšuje agresivitu jedince a jeho nepřiměřené reakce na danou

situaci. Příprava trestné činnosti je nedokonalá a obvykle neplánovaná. Častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Kriminalita mladistvých se zejména projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocováním soukromého i veřejného majetku.

Výběr předmětu útoku je u mladistvých určován jinými hodnotami než u dospělého. Mladí pachatelé nejčastěji odcizují předměty, které v danou chvíli potřebují, nebo které se jim líbí. Většinou se jedná o cigarety, drogy, alkohol, peníze nebo oblečení, automobily, zbraně aj. Takto získané věci jsou pak ve skupině rozdělovány a finanční prostředky jsou utráceny společně. Při dělení úlovku je v partě velmi patrná hierarchie a podíl na spáchané trestné činnosti.

2.1 Rozsah a podoby delikvence

Vývoj kulturního a sociálního života je rychlý a mládež se pochopitelně snaží, aby šla s dobou a byla moderní. I to může mít vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mladými lidmi, kteří nemají patřičné vzory, dosavadní hodnoty společnosti odmítají a vytvářejí si své vlastní. Snaha přiblížit se novému stylu života s sebou nese spoustu problémů. V dnešní době nezralý jedinec vidí vysoký životní styl ve vlastnictví hmotných statků, kterých se snaží dosáhnout. Mnohdy právě cestou nelegální, cestou kriminality.

S delikvencí dětí a mládeže se setkáme v různých oblastech našeho života i v různém prostředí. Pohlížet se na ní dá hned z několika stran, například z hlediska společenského, právního, etnického apod.

2.1.1 Delikvence mládeže a společnost

V období socialismu byla u nás kriminalita mnohem nižší, než je dnes. V té době byl život každého občana pod maximálním dohledem, každý člověk měl povinnost pracovat, hlásit změnu pobytu apod. O jejich aktivní činnost se zajímala monopolní politická strana a s ní úzce spolupracující tajná i veřejná bezpečnost. Dnes naše společnost hledá zdroje autority velice těžce. Jeden člověk se o druhého nezajímá

a stará se pouze o sebe a o své nejbližší. Mnohem horší je tato situace ve velkých městech, kde má kriminalita největší dynamiku růstu. Bohatství zde neznamená jen stabilitu, ale především výzvu a příležitost pro páchaní trestné činnosti (Matoušek, Kroftová, 2003).

Dalším problémem dnešní společnosti je vysoká míra nezaměstnanosti. Ohroženou skupinou, kromě lidí blízkých důchodovému věku, jsou mimo jiné mladí lidé, kteří právě vstupují na trh práce. Mezi nimi jsou pak ohroženou skupinou zejména jedinci hledající zaměstnání po vyučení nebo po ukončení základní školy (Matoušek, Kroftová, 2003). Tyto osoby pak snadno propadnou trestné činnosti, ve které často vidí východisko ze své současné situace.

Společnost se o prevenci delikvence zajisté snaží, ale nemá příslušné kompetence, kterými by ji mohla vyřešit. Společnost může udělat jediné. Dostatečně se věnovat svým dětem a blízkým, vyslechnout je, zajímat se o jejich problémy a v neposlední řadě jim dávat správný vzor pro život. Je to snadné a ve většině případů to nejúčinnější.

2.1.2 Delikvence mládeže a trestní odpovědnost

Kriminalita dětí a mládeže se v posledních letech stala masovým sociálním jevem. Zejména vážným problémem se stává především to, že se snižuje věková hranice delikventů, a to velmi často až pod hranici trestné odpovědnosti, která je v České republice 15 let. V tomto kontextu u nás vznikla diskuze o snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let. Návrh byl podán, ale prozatím zůstává hranice dle zákona č. 40/2009 Sb.³ stejná.

Trestná činnost pachatele by měla být zastavena nejlépe v jejich počátcích, protože čím dříve ji začneme řešit, tím větší máme šance o nápravu delikventa. Je podstatné, aby se mladý pachatel dostal do programu reedukačních či resocializačních zařízení, kde nemůže pokračovat ve své kriminální dráze, a kde je zajištěna snaha o jeho nápravu.

³ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník

Sankcemi za trestné činy by se mělo v mladém věku člověka, tedy u dětí a mládeže, šetřit, neboť mnohdy zvyšují pravděpodobnost kriminálního jednání v dospělosti tohoto jedince. Tradice i představy o úloze státu vůči občanovi vůbec a specificky o úloze státu vzhledem k rizikové mládeži se v jednotlivých zemích liší. Náš stát mezi priority, které je třeba nevyhnutelně řešit, kriminalitu jako takovou, natož kriminalitu mládeže, zatím bohužel neřadí (Matoušek, Kroftová, 2003).

2.1.3 Delikvence mládeže a etnický původ

„Po druhé světové válce se z vědecké literatury pojem rasa vytrácí. Místo pojmu rasa se od šedesátých let dvacátého století ujímá pojem etnické skupiny, případně etnické menšiny, a to jako doplněk pojmu většinová společnost. Etnické menšiny existují prakticky ve všech zemích“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 133).

Menšinové skupiny mají zpravidla jiné kulturní zvyklosti, odlišné hodnoty, uznávají jiná náboženství a celkově jiný životní styl než většinová společnost. Obvykle žijí od většinové společnosti odděleně a je jim přiděleno nižší společenské postavení. Od nerovnoprávného postavení se odvíjí i jejich život ve společnosti, která je nepřijímá. To jim přináší problémy v oblastech vzdělání, bydlení, zdravotního stavu, zájmu o zaměstnání aj. Snadno se pak mohou stát kriminálníky, aby se uživili jiným způsobem.

Každá většinová společnost odlišné kultury a menšiny nepřijímá dobře. Jedince z dané etnické menšiny hodnotí na základě příslušnosti k této skupině a ne jako osobnost, která nemusí mít se svým původem nic společného a je vychována dle pravidel naší společnosti.

Dnešní společnost by měla začít na menšiny pohlížet jinak a nedbat předsudků z dřívějších dob. Vše pramení patrně z nedostatku informací o jejich historii a původním záměru, proč přišli do naší země.

2.2 Příčiny delikvence mladých lidí

Příčiny delikventního chování dětí a mládeže jsou různé. Důvodem mohou být faktory biologické (dědičnost), psychologické nebo sociální, kde se setkáme například s patologickou strukturou rodiny. Patří sem samozřejmě i teorie rasové nerovnosti, teorie sociálního učení a v dnešní době také vliv masmédií.

V dřívějších dobách se kladl velký důraz na **dědičnost**, tedy to, co má člověk vrozené, co má v sobě odjakživa a s čím nemůže prakticky nic dělat. Genetika je vysoce rizikový faktor, který se výchovou ještě leckdy umocňuje. V 18. století popsal C. Lombroso⁴ určité tři znaky lidí, kteří mají předpoklady pro to, aby se v budoucnu stali zločinci. Takový jedinec má za prvé tendenci ubližovat zvířatům, za druhé se dopouští nebo dopustil žhářství a třetím znakem je noční pomočování ve věku, kdy už se to nepovažuje za normální.

Člověk během svého života získává zkušenosti druhu a rodu nejen pozitivního, ale i negativního rázu. Někteří odborníci považují tento faktor dědičnosti za rozhodující, ale větší část se přiklání k tomu, že rozhodujícím faktorem se stává **faktor sociální**, tedy výchova. Tento faktor se podílí na formování pozitivních genetických vloh a dispozic a naopak na potlačování těch negativních (Rozum, 2008).

V dnešní době tedy klademe větší důraz na **výchovu**. Primárně začíná v rodině, kde dostáváme vzory a učíme se sociálnímu chování nápodobou, identifikací apod. Naučené vzorce chování si ponecháváme a přijímáme je za správné, ať už společnost tyto vzorce chování přijímá nebo odsuzuje.

Mezi další příčiny řadíme i **psychologické faktory**, kterými rozumíme různé poruchy osobnosti, duševní onemocnění aj. V těchto případech by mělo být známo, že jedinec touto poruchou trpí, a okolí by mělo vědět, jak s ním pracovat, aby se možné delikvenci včasně předcházelo.

⁴ Italský lékař, který se věnoval studiu vztahu mezi frenologickými a fyziognomickými znaky a kriminálním chováním. Lombroso se ve svých studiích zločinců orientoval na sbírání dat a hypotéz a tímto svým vědeckým postupem dal základ moderní kriminologii (ZOUBKOVÁ & MOULISOVÁ, 2004).

Vliv masmédií v dnešní době má mezi příčinami své stálé místo, zejména pak televize, která může mít ve vyspělých zemích na socializaci dětí nesmírný vliv. Sledování televizních programů se děti a dospívající věnují častěji, než jakýmkoli jiným činnostem v naší kultuře. Televize vzbuzuje agresivitu a posiluje pocit, že svět je nebezpečným místem. Pokud televizi jedinec sleduje často, ztrácí kontakt se skutečným světem a slábne jeho schopnost odlišovat realitu od fikce (Matoušek, Kroftová, 2003).

Teorie rasové nerovnosti je stále aktuálním problémem dnešní společnosti. V České republice se nejčastěji setkáme s romskou menšinou. Na Romy pohlížíme skrze naše předsudky, které nemusejí být oprávněné, a každého jedince hodnotíme dle této zaujatosti, aniž bychom poznali samotnou jeho osobnost. Řada romských občanů žije v ČR odjakživa a jsou vychováváni podle našich společenských pravidel. Vzhledem k naší předpojatosti mají někteří jedinci z romské menšiny značné problémy zařadit se do naší společnosti.

Největší problém nastává ve vzdělávání. Pro romskou menšinu není prioritou a tím se od naší kultury zásadně liší. V případě řešení této situace je třeba zaměřit se především právě na oblast vzdělávání (Šotolová, 2000).

2.3 Vlivy osobnostní, sociální

Osobnost a sociální zařazení jedince jsou patrně nejdůležitějšími faktory, které nám ukáží pravděpodobnost, že se daný jedinec může stát delikventem. Na tyto vlivy je třeba dávat pozor a začít s prevencí, co možná nejdříve.

Osobnost člověka a některé její rysy jsou dědičné, ale ovlivnitelné, alespoň částečně, výchovou. Zejména proto je důležitá kvalitní a plně fungující rodina, ve které člověk vyrůstá a od níž získává společenské normy a vzorce chování pro další život.

Genetika sama o sobě není odpovědná za vytvoření delikventa, který vykrade obchod nebo začne ničit majetek. Genetické vlohy pouze zvyšují pravděpodobnost, že pokud se dostaví další činitelé a získají svůj vliv na osobnost jedince, uskuteční

se patrně i delikventní jednání. Genetickou dispozicí může být například snížená sebekontrola, hyperaktivita aj. (Matoušek, Kroftová, 2003). Takový jedinec pak často vybočuje ze skupiny svých vrstevníků a dostává se do party, ve které je vše dovoleno. Parta na něj má špatný vliv, genetická vloha je podporována a stává se impulsem pro začínajícího delikventa.

V období dospívání ještě není psychika dítěte dostatečně vyvinuta a dítě snadno přijímá názory a negativní vzory druhých.

Sociální faktory mají velký vliv na osobnost jedince. Za základní faktory ovlivňující zločinnost a delikvenci dětí a mládeže považujeme dysfunkční rodinu, závislost rodičů na drogách nebo alkoholu, kriminalitu členů rodiny, nepřiměřenou výchovu, lhostejnost rodičů k chování dítěte jak ve škole, tak k trávení volného času, pobyt dítěte v dětském domově apod. (Matoušek, Kroftová, 2003). Je individuální, jak se jedinec s danou situací vyrovná. Důležitou roli hraje samozřejmě i vážnost a struktura řešení dané situace jeho rodiči a příbuznými.

Sociální prostředí má svůj specifický vliv při formování člověka. Velký význam mají vztahy s vrstevníky a přáteli. Postupem doby jedinec v této společnosti tráví čím dál více času, více než ve společnosti rodiny.

Potřeba příslušet do nějakého kolektivu patří k přirozeným vlastnostem člověka. Každý jedinec potřebuje slyšet chválu, ale i kritiku druhých, potřebuje vědět, že není na problémové situaci sám, a měl by vědět, že mu někdo věří. Právě proto se většina mladých lidí sdružuje do různých společenství, která jsou jako taková společensky přijatelná. Problém nastává ve chvíli, kdy parta jedná agresivně a protispolečensky.

Jednou z větších událostí se pro dítě stává vstup do školního prostředí. Zde vznikají, kromě **vztahů vrstevnických**, nové vztahy jako učitel a žák, které s sebou přináší autoritu vůči staršímu člověku. Nicméně i zde vznikají problémy. Vzhledem k tomu, že jedinec přijde do znejišťujícího sociálního prostředí, nejsou uspokojeny jeho základní potřeby a zklamal se v očekávání ze strany školy a učitelů, setkáme se s patologickými jevy jako jsou útky, záškoláctví apod. (Auger, Boucharlat, 2005).

2.4 Role rodiny, školy, obce, státu

Na delikvenci a kriminalitu dětí a mládeže pohlíží každá instituce jinak, ať už se to týká prevence a vzniku mladých delikventů nebo hledání určitého řešení. Rodina, škola, obec i stát mají svou nezastupitelnou preventivní funkci i vlivné působení při řešení delikvence a kriminality dětí a mládeže.

Role rodiny je nezastupitelná. Zdravá, spořádaná a zároveň dobře fungující rodina je činitelem, který nejen v dnešní době, ale i v budoucnosti, bude rozhodovat o morálním vývoji společnosti, a tím pádem i o zvyšování a snižování kriminality mládeže (Rozum, 2008).

Rodinná výchova je základem pro formování socializovaného člověka a rozhoduje o jeho dalším mravním vývoji. Z rodinné výchovy si odnášíme především úctu k mravním normám dané společnosti a jejím hodnotám. Osvojujeme si také první základy práv a povinností občana a případné sankce za jejich porušení. Pokud rodina tuto funkci neplní, dochází častěji k vytváření kriminogenního prostředí. Proto je výskyt delikventního chování mnohem častější u dětí z rozvrácených rodin.

Kvalita vazby mezi dítětem a jeho rodiči, později i dalšími členy rodiny, je zásadním činitelem osobnostního vývoje daného jedince. Pokud dochází k deprivaci, neboli strádání, znamená to, že rodina svou funkci neplní dostatečně a přestává plnit své poslání.

V současné době dochází k nárůstu kriminality u dětí ze středních a nejvyšších vrstev obyvatelstva. Nicméně i nadále nejpříznivější živná půda delikventního jednání mládeže ukazuje na nejnižší vrstvy společnosti, kam řadíme lidi bez kvalifikace, vrstvy, kde je největší chudoba a nezaměstnanost (Matoušek, Kroftová, 2003).

Výchova v rodině je základem boje proti delikventní činnosti dětí a mládeže. Utváří názory a morální kvality jedince, a proto je nezastupitelnou společenskou funkcí a plněním zodpovědné občanské povinnosti.

„Novověká škola ve skutečnosti nikdy nebyla institucí, kde by se děti jen učily předmětům a kde se učitelé nezajímali o jejich socializaci, osobnostní a morální vývoj a kde by se soudilo, že tyto aspekty výchovy mají být přenechány rodinám, vlivu církve nebo jiných institucí. Od školy se vždycky a všude čekalo víc. Požadavků na školu v nové době spíše přibývá, než aby jich ubývalo“ (Matoušek, Kroftová, 2003).

Ve školním prostředí dochází ke každodennímu styku mezi učitelem a žákem a tím dochází k vzájemným interakcím. Autorita učitele závisí dnes daleko více na jeho schopnostech, zkušenostech a osobnostních kvalitách. Pro sociální vývoj žáka je důležité, aby tuto autoritu přijal.

Každý učitel si o žákovi vytváří vlastní jasnou představu, určitý obrázek a dokáže s jedincem manipulovat. Nabízí se tedy myšlenka, že slabé a úspěšné žáky „vyrábějí“ sami učitelé. A právě to, jak učitel na žáka nahlíží, může mít ohromný vliv na jeho chování i výkon (Auger, Boucharlat, 2005).

Přechodem do školy ztrácí dítě postavení v rodině, které do této doby mělo. Nyní se musí přizpůsobit novému systému i jinému životnímu rytmu. Škola dítě žádá, aby se ukáznilo a bylo „jako ostatní“. Těmito i mnohými dalšími změnami, kterými dítě prochází, se škola stává rizikovým činitelem, pokud se dítě se vzniklou situací nevyrovná (Matoušek, Kroftová, 2003).

Stát, pro který je důležité, aby země byla stabilizovaná a prosperující, má zájem na tom, aby se přiměřeného vzdělání dostalo všem lidem. Jak už bylo řečeno, škola nejen učí, ale i socializuje člověka, a tím se stává prevencí vůči delikvenci a kriminalitě, která je spojena především s nedostatečným vzděláním, nezaměstnaností, často i s nedokončeným základním vzděláním, s nízkou motivací k práci a nemajetností (Matoušek, Kroftová, 2003).

O kriminalitu a její prevenci se především zajímá Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo spravedlnosti. Stát se v oblasti kriminality snaží koordinovat všechny orgány a spolupracovat s nimi. Přičiňuje se, aby preventivní činnost fungovala ve všech obcích samostatně.

V **obci** se s kriminalitou bojuje mnohem snadněji. Prevence je soustředěna na menší území, ve kterém je větší přehlednost, co se kde děje a jaké problémy je třeba řešit přednostně. Odpovědnost za realizaci preventivního jednání proti delikvenci a kriminalitě měst a obcí mají obecní zastupitelstva v čele se starostou.

Na kriminalitu může obecní zastupitelstvo reagovat situačně, například obecně závaznými vyhláškami. Obec může stanovit, které činnosti, pokud by mohly narušovat veřejný pořádek v obci nebo být v rozporu se společenskými či právními normami, lze vykonávat pouze na určitém místě a v určitém čase nebo takové činnosti zcela zakázat (Zoubková, Moulisová, 2004).

3 PREVENCE DELIKVENCE MLÁDEŽE

Prevence představuje ochranu nebo předcházení delikventnímu jednání dětí a mládeže. Podle Zoubkové a Moulisové (2004) můžeme v preventivním opatření rozpoznat členění prevence dle cílového objektu na primární, sekundární a terciární a dle obsahového členění na sociální, situační a prevenci viktimmnosti.

Primární prevence je zaměřena na širokou veřejnost dětí od nejnižšího věku až po dospělost. Patří sem pozitivní ovlivňování hodnot jedince a výchovné, vzdělávací, zdravotní, osvětové a poradenské aktivity, které nabádají k zdravému životnímu stylu, pozitivnímu využívání volného času apod. Primární prevence probíhá zejména v rodinách a ve školním prostředí.

Sekundární prevence se zabývá rizikovými skupinami, u nichž nacházíme předpoklady, že se stanou pachateli trestné činnosti nebo patří do jinak ohrožené skupiny. Zejména jsou to jedinci, kteří jsou závislí na alkoholu, drogách, gamblerství, ale i jedinci, kteří jsou nezaměstnaní, etnicky odlišní, neukázněni ve škole apod. Sekundární prevence se zaměřuje i na sociální prostředí, ve kterém jedinec žije, a vyhledává a řeší rizikové faktory, které se mohou objevit.

Terciární prevence se zaměřuje na předcházení kriminální recidivitě⁵. Jedná se o působení na takové děti, které se již delikventního jednání dopustily. Řeč je také o resocializaci, kdy je jedinci pomáháno například s motivací ke vzdělání, rodinným poradenstvím apod.

Kriminologové v západní Evropě přidali k tomuto členění další osu, která umožňuje obsahově rozlišit, zda je kriminalita zaměřena na pachatele, situaci nebo oběti.

Sociální prevence představuje aktivity, které ovlivňují proces socializace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchaní trestné činnosti. Orientuje se především na rodinu, školství, nezaměstnanost apod. Je prioritní sférou pro řešení romské otázky. Do sociální prevence spadá i prevence závislostí.

⁵ Návrat k něčemu, co již zdánlivě skončilo.

Prevence situační je zaměřená na samotnou kriminalitu, která je chápána jako produkt motivace a příležitosti. Jedná se o soubor opatření snižujících možnost spáchání trestného činu a zároveň zvyšujících pravděpodobnost dopadení pachatele. Vychází z předpokladu, že rozhodnutí spáchat zločin ovlivňují situační faktory. Zkušenosti říkají, že se určité druhy kriminality objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností.

Prevence viktimnosti je orientována na bezpečné chování, zaměřené na různé kriminogenní situace a psychickou připravenost ohrožených osob. Cílem tohoto typu prevence je, aby se jedinec nestal obětí trestného činu. V praxi jde o zdravotní, psychologické, právní a technické poradenství, skupinové i individuální.

Cílem prevence je všeobecně zamezit vzniku nežádoucího sociálně patologického jevu nebo následné případné zmírnění, pokud jev již nastal. V prevenci se stanoví řada jednotlivých cílů, které by měly k tomuto stavu směřovat. V preventivním opatření se můžeme setkat s řadou takových záměrů, jakými například může být zvýšení komunikačních dovedností nebo zvýšení sebevědomí daných jedinců.

Primární a sekundární prevence kriminality by neměla být specifická tak, aby bránila pouze budoucímu kriminálnímu jednání dětí a mládeže. Dobrá prevence musí předcházet všem typům sociálního selhání, což je nejen kriminalita, ale také závislost na drogách, odpadávání ze škol a učebních poměrů, předčasná těhotenství, nákaza virem HIV aj.

„Cílem primární prevence nemůže být jen pouhá absence sociálně patologických jevů, cílem musí být prevence sociálně příznivého chování, tj. chování, jež se neslučuje s jednáním protispolečenským“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s.267).

3.1 Programy prevence kriminality mládeže

Prevence sahá primárně do rodinného prostředí, kde jedinec získává hodnotové orientace a základy mravnosti zpravidla do šesti až sedmi let věku dítěte. V předškolním období a v období nástupu dítěte do školy může být rodina rozhodujícím působícím faktorem jak přispět k prevenci proti dětské kriminalitě a předcházet projevům antisociálního chování u mladých lidí.

Rozum (2008) ve svém článku uvádí, že za základní příčiny projevů nežádoucího chování je nejčastěji považována nuda. Zapojení potomka do kulturních a sportovních aktivit si rozhodně žádá spoustu času od rodičů, ale rozhodně se tato iniciativa vyplatí.

Důležitá je samozřejmě i komunikace rodičů s dětmi, která především upevňuje a harmonizuje citové vazby uvnitř rodiny. Otevřený a upřímný dialog je považován za jeden z nejdůležitějších preventivních prostředků eliminujících možné delikventní chování mládeže.

V době nástupu dítěte do školního prostředí je podstatná úzká spolupráce školy a rodiny, protože jen tak se dá předcházet projevům záškoláctví nebo jiné nekázně. Škola nikdy nedovede plně nahradit rodinu, ale měla by se alespoň snažit o jistou eliminaci chyb a nedostatků, kterých se rodiče dopouštějí při výchově svých dětí, a tím samozřejmě eliminovat i některé příčiny dětské delikvence.

Pokusů o primární prevenci delikventního chování dětí a mládeže najdeme ve světě mnoho, ale jen zlomek je natolik sledován, aby bylo možné říci, je-li program účinný nebo ne. Matoušek a Kroftová (2003) dělí ve své knize preventivní programy do několika skupin: na předškolní programy pro děti, programy určené rodičům, programy vázané na školu, vrstevnické programy a komunitní programy.

Předškolní programy pro děti nemají za cíl předcházet delikventnímu chování, ale účelem je připravit na školní docházku ty děti, pro které by mohlo být vyučování příliš náročné a které by právě proto mohly časem ve škole selhávat. Programy jsou v podstatě hrou na školu. Dítě má zde velkou volnost, přihlíží se k odlišnostem a výuková zátěž je minimální.

Programy určené rodičům se zaměřují na poskytování poradenských a terapeutických služeb rodičům rizikové mládeže. V některých takto zaměřených programech se jedná o poskytování specifických služeb podle potřeby rodiny, jiné programy jsou jakousi školou pro rodiče, kde rodiče nejprve začínají příručkou o výchově a později se s terapeutem zaměřují na problémy, kterými trpí jejich dítě, případně celá rodina.

Programy vázané na školu se snaží minimalizovat delikventní chování mládeže přímo na půdě školy, snaží se poučit děti o případných následcích jejich kriminálního jednání i mimo školu, připravují děti na setkání s kriminalitou jiných lidí a pokoušejí se poučit je, jak by měly v takových případech jednat. Preventivní vliv mají ve škole i některé výukové předměty, které se nezabývají přímo kriminalitou, ale mohou děti učit například sociálním dovednostem.

Vrstevnícké programy se zakládají na myšlence, že se podaří naučit nejvlivnější žáky ve škole například nenásilnému řešení konfliktů a tito žáci budou sloužit spolužákům jako vzory při řešení případných kritických situací ve třídě. Tyto programy se začaly používat nejdříve jako prevence drogových závislostí⁶, dnes se jich užívá i k prevenci násilí ve třídách a školním prostředí.

Komunitní programy kladou velký důraz, jak už je patrné z názvu, na komunitu, která má význam jako zájmová skupina, společenství, obec, veřejnost nebo organizovaná společnost. Ve všech smyslech je komunita váženou společenskou institucí. Takové programy jsou obvykle myšleny jako programy organizované v místě, malém regionu, kterým máme ve velkoměstě na mysli například jeden školní obvod nebo jeden policejní revír. Méně často už se pojmu komunita užívá pro společenství o velikosti městské čtvrti, skupiny čtvrtí apod.

Pod pojmem komunitní programy se v ČR propagují programy, které nabízejí skupinám rizikové mládeže smysluplné trávení volného času.

V České republice se objevují programy podporující uplatnění mládeže na trhu práce, které jsou v některých případech užívány také jako prevence. Dále se u nás začínají objevovat předškolní programy pro děti. U ostatních typů preventivních programů jsme odkázáni na zahraniční modely práce.

⁶ U nás je v současnosti propaguje například K. Nešpor.

3.2 Organizace sloužící jako prevence delikvence mládeže

V oblasti prevence společensky nežádoucích jevů existuje řada organizací, které se touto problematikou zabývají a mají zájem na tom, aby se delikvence dětí a mládeže snížila. Tato sdružení pracují s různými skupinami obyvatelstva. Některé se zaměřují pouze na děti mladšího či staršího školního věku nebo mládež, jiné i na práci s rodiči a pedagogy.

Přesné a konkrétní ohraničení cílové skupiny je nezbytnou podmínkou pro adekvátní nastavení služby vzhledem k cílům organizace a potřebám klientů (Klíma, 2007). V oblasti prevence delikventního chování dětí a mládeže se setkáme s cílovými skupinami, jako jsou hyperaktivní děti, děti selhávající ve škole, děti s poruchami chování, děti zneužívané a týrané v rodinách, děti z dysfunkčních rodin, děti ze čtvrtí, kde je zvýšený výskyt kriminality, děti z rodin žijících pod hranicí životního minima, děti z rodin, v nichž chybí otec nebo děti se znaky predelikventního chování (Matoušek, Kroftová, 2003).

Existují různá střediska sociální prevence, která fungují zejména jako přechodná odborná pomoc a nehmotná podpora pro specifickou skupinu obyvatelstva, které se dané středisko věnuje. Dále sem patří veškeré neziskové organizace, kontaktní centra, terénní programy aj., které mají ve svých osnovách prostor pro preventivně výchovné cíle některé specifické skupiny lidí. Z těch známějších se mezi ně řadí například nezisková organizace LAXUS⁷, občanské sdružení PROSTOR PRO⁸ aj.

Všechny organizace mají společný cíl, ale dosahují ho různým způsobem. Jedny organizace tvoří preventivní programy pro mateřské, základní a střední školy. Jiná zařízení se věnují individuálně rodinám, které vychovávají dítě se znaky predelikventního chování, další nabízejí poradenské a terapeutické služby nebo fungují jako informační středisko pro získání prvotních kontaktů nebo pořádají odborné semináře, exkurze, vzdělávají pedagogy apod.

⁷ Nezisková organizace poskytující sociální a zdravotní služby pro uživatele drog. Více na www.laxus.cz.

⁸ Občanské sdružení, které pomáhá dětem a mladým lidem a poskytuje jim odbornou pomoc v obtížných životních situacích. V současnosti nabízí 15 programů v oblasti sociálních, preventivních a návazných služeb a akcí pro veřejnost. Více na www.prostorpro.cz.

Centra pro děti a mládež poskytují klientům možnost mimoškolních zájmových aktivit, volnočasové a psychosociální aktivity v rámci prevence, poradenství, zážitkové semináře aj. Důležité je, aby dítě mělo možnost trávit svůj čas smysluplněji, než bylo doposud zvyklé.

3.3 Neziskové organizace: Nízkoprahové kluby

Nízkoprahové kluby, odborně nízkoprahová zařízení pro děti a mládež⁹, jsou určeny dětem a mládeži, která tráví svůj volný čas na ulici, v partě nebo jinak neorganizovaně. Přístup do klubu bývá omezen pouze věkově. V podstatě se jedná o centra zprostředkovávající volnočasovou alternativu k různým zájmům a jiným aktivitám klienta a navíc mj. poskytují poradenství a sociální servis.

Nízkoprahové kluby nabízejí mladým lidem mnoho programů a klubového vybavení, které jim je po dobu otevření klubu k dispozici. Každý si sem může přinést hudbu k poslechu nebo se promítají filmy na přání. Dále je k dispozici stolní fotbal, stolní tenis, kulečnick, air hockey nebo půjčovna sportovních potřeb na venkovní hry. V některých zařízeních je součástí vybavení také horolezecká stěna, zkušebna pro mladé začínající kapely nebo výtvarná díla s hrnčířským kruhem aj.

Zásadním významem těchto klubů je možnost poradenské a preventivní činnosti. Umožňují dětem a mládeži popovídat si nebo se svěřit se svými problémy, které mohou za pomoci pracovníků vyřešit. Centra pro děti vytvářejí chráněný prostor, v němž dospívající nachází své místo, a to je přesně to, co mnohdy v nebezpečných velkoměstech a anonymních sídlištích chybí. Během pobytu je mládež zároveň pod dohledem zkušených a pro tento účel školených pracovníků.

V každém klubu platí samozřejmě přesná pravidla, která mimo jiné zakazují užívání alkoholických nápojů, drog, násilí nebo šikanu. Přístup do NZDM není omezen financemi, zájmem ani časem příchodu či odchodu klienta. Návštěvníci mají svobodu volby, a to jak při pohybu v prostorách klubu, tak v chování i při výběru činnosti.¹⁰

⁹ Ve zkratce NZDM.

¹⁰ Zdroj: www.streetwork.cz

Dle Aleše Herzoga (Klíma, 2007) pojem nízkoprahová služba není přesný, když za nízký práh považujeme odpovědi typu služba je „pro všechny“, „má otevřené dveře“, je „úplně anonymní“ nebo „zadarmo“. V zahraničním slovníku ho takto nenajdeme. V českých podmínkách se termín „nízkoprahovost“ stal určitým zaklínadlem a využíváme jej jako identifikátor služeb, který je dělí od jiných.

Klientem může být každý z dané věkové skupiny, kterou je klub omezen. Cílové skupiny se liší podle místa, kde se nízkoprahové centrum nachází. Parametry dostupnosti budou jiné pro maloměstská sídliště s romskými občany, jiná pro drogově závislé jedince ve větších městech. Při nastavování podmínek je nutné dbát na životní podmínky a potřeby budoucích klientů.

Nejde samozřejmě jen o nastavení prahu. Podstatné je, aby služba byla dobře umístěna, aby fungovala tak, jak to klienti požadují apod. Cílem je dosáhnout fungujícího centra, které klienti přijmou a sami ho budou vyhledávat.

Práce s rizikovými a ohroženými skupinami dětí a mládeže se musí neustále vyrovnávat s novými metodickými i praktickými problémy. Ačkoli je život těchto dospívajících jedinců provázen řadou komplikovaných událostí, konfliktních společenských situací nebo negativních zkušeností, málokdy si uvědomují potřebu odborné pomoci, na rozdíl od dospělého, který je pod tlakem situace schopen vyhledat profesionální pomoc. Proto mladí lidé běžně nevyhledávají obvyklou standardní službu, ale nějakou její alternativu, kterou se může stát nízkoprahové zařízení (Klíma, 2007).

Nízkoprahové služby zahrnují široký soubor metod, přístupů a strategií. Nízkoprahová činnost ve svých počátcích začínala ve formě terénní práce – streetworku, která působí přímo v prostředí cílové skupiny. Běžná jsou kontaktní centra, která pracují s drogově závislými jedinci nebo mladými prostitutky. Teprve nedávno mezi tyto typy nízkoprahových služeb vstoupila preventivně orientovaná volnočasová zařízení pracující s neorganizovanou mládeží na velkoměstských sídlištích apod. (Klíma, 2007).

3.4 Nízkoprahový klub EXIT, Jičín

Nízkoprahový klub Exit je volnočasovým zařízením pro děti a mládež ve věku od 10 do 21 let, sídlící na jednom z městských sídlišť Jičína¹¹. Kromě smysluplnějšího využití volného času nabízí svým klientům také řadu sociálních služeb.

K dispozici zde mají stolní fotbálky, šipky, internet, kulečnick, společenské hry a mnoho dalšího vybavení, které sociální pracovníci v klubu užívají jako pomůcku pro navazování vztahů s dětmi. Vytvoření vztahu mezi pracovníkem klubu a návštěvníkem je důležitým faktorem pro další spolupráci. Získání důvěry a uvolnění atmosféry vede k tomu, že se klienti bez problémů svěřují se svými starostmi a problémy, a na základě toho jim může být poskytnuta následná pomoc.

Cílovou skupinou tohoto centra jsou především mladí lidé, kteří se nudí, nemohou nebo se nechtějí zapojit do nabízených kroužků nebo mají nějaké trápení a problémy. Záměrem klubu je podat pomocnou ruku každému, kdo o ni požádá.

Nejsou zde žádné rozdíly a všichni si jsou rovni. Kromě věku zde není žádné omezení, není nutná přihláška a jedinec, pokud má zájem, zůstává v anonymitě. Může zde trávit svůj volný čas dle své vlastní volby. Je to rozhodně lepší, než trávit jej „postáváním“ na ulici nebo v parku. Má možnost popovídat si o svých problémech týkajících se kamarádů, školy, vztahů, rodiny apod. nebo společně nalézt řešení, jak své potíže odstranit.

Klub dává dětem také možnost seberealizace a vítá nápady od každého. Pokud má někdo nějaký sen, který nemá možnost uskutečnit, stačí se dohodnout s pracovníky klubu, kteří udělají maximum pro to, aby mu jeho realizaci umožnili. Klub tedy pořádá výstavy, koncerty, divadelní představení, turnaje ve fotbálku nebo výlety.

Klub Exit, který je organizován Oblastní charitou Jičín, je součástí individuálního projektu „Služby sociální prevence“ v Královéhradeckém kraji. Veřejným závazkem je podporovat děti a mladé lidi z Jičína a okolí, kteří jsou ohroženi sociálně patologickými jevy nebo se nacházejí v obtížné životní situaci, podporovat

¹¹ Okresní město v Královéhradeckém kraji. Žije zde kolem 17 tisíc obyvatel, z nichž necelých 5% tvoří cizinci.

je v získávání a posilování dovedností, které jsou důležité pro zapojení se do plnohodnotného života, a to vše na základě jejich individuálních potřeb.

Veškerými poskytovanými službami jsou besedy, preventivní programy, volnočasové aktivity, situační intervence¹², skupinové aktivity, podpora vlastních aktivit, pracovní výchovná činnost, akce v klubu i mimo klub, individuální nebo skupinový rozhovor, pomoc v krizi, jednání s institucemi ve prospěch uživatele, poskytnutí informací, práce s blízkými osobami nebo zprostředkování kontaktu na návazné služby.¹³

¹² Opatření, jímž se reaguje na zvýšené riziko sociálního selhání (Matoušek, Kroftová, 2003).

¹³ Zdroj: www.exit-klub.cz

4 ŘEŠENÍ DELIKVENCE DĚTÍ A MLÁDEŽE

Prevence delikvence mladých lidí je důležitým činitelem, aby jedinec snadno nesklouzl k protispolečenskému jednání nebo dokonce ke kriminální cestě. Ve společnosti za takové chování nastupují jednotlivé sankce, a to za porušení společenských, morálních i zákonných norem. Odpovědnost mládeže za protiprávní činy se od odpovědnosti dospělého liší.

Trestně odpovědný není ten, který v době spáchání činu nedovršil patnácti let. Zákon upravuje trestní odpovědnost mladistvého, čímž rozumíme jedince ve věku od patnácti do osmnácti let. V době dovršení osmnáctého roku se člověk stává právně dospělým a je trestně odpovědný za své protiprávní činy, které jsou řešeny v souladu se zákonem č. 40/2009 Sb.¹⁴

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, slouží pro případ mladého člověka, který v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku. Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustí děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na takového pachatele užilo opatření, které přispěje k tomu, aby se nadále páčání trestné činnosti zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji. Očekává se, že pachatel podle svých sil a dovedností přispěje k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem.

Trestné činy mladistvých jsou na rozdíl od trestných činů dospělých označovány jako provinění, protože tento pojem v sobě neobsahuje tak výrazné odsuzující prvky. Při stíhání mládeže se při konečném rozhodnutí přihlíží k osobním, rodinným a sociálním poměrům pachatele a jeho aktuálnímu životu.

Z mnoha názorů, jak zacházet s mládeží v kriminální oblasti, vzešly dva modely, které ve své publikaci uvádí Zoubková a Moulisová (2004):

Sociálně-opatrovnický model vychází z přesvědčení, že trestná činnost dětí a mládeže souvisí s jejich sociálními, ekonomickými a psychickými problémy, které jednostranný zásah státu nevyřeší. Stát tedy dává široký prostor pro neformální

¹⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník

cestu řešení a rozhodování o způsobu výchovného působení přenechává sociálním pracovníkům.

Justiční model naopak chápe trestnou činnost mladistvého jako záležitost jeho individuální volby, za kterou nese odpovědnost. Jeho jednání má být tedy řešeno formální cestou, má být vyšetřováno a projednáváno v rámci trestního řízení, kde je mu prokazována vina.

V zemích, kde převažuje sociálně-opatrovnický model (Švýcarsko¹⁵), je počátek trestní odpovědnosti mnohem nižší, což umožňuje včasější neformální zásahy. V zemích, kde výrazně převažuje formálněji pojatý justiční model (Rakousko, Německo, Itálie a Česká republika), je počátek trestní odpovědnosti mezi 14 – 16 lety. V praxi se pak jednotlivé modely vyskytují často v modifikacích.

4.1 Formy nápravy a tresty

U mladého člověka, který spáchal trestnou činnost, je relativně vysoká šance, že se vydaří jeho třeba jen částečná převýchova v případě, že se tento jedinec dostane do správného výchovného systému a vzorem se mu stanou řádné společenské normy. Takový jedinec se dále trestné činnosti nebude dopouštět. U dětí a mládeže dochází k páchání trestných činů z důvodů nefungující rodinné péče, špatného sociálního prostředí apod. V mladém věku je člověk snadněji formovatelný a práce s ním může přinést pozitivní výsledky.

Problémovým dětem a mladým pachatelům je často soudem nebo jiným státním orgánem, na základě delikventního či kriminálního jednání a z důvodu nestabilního prostředí, v němž žijí, doporučena nebo nakázána ústavní péče, která by měla svěřenci poskytnout převýchovu. Řada těchto výchovných zařízení s sebou nese samozřejmě i mnoho negativ.

V tradičně pracujících ústavech je v dnešní době problémem jednak vysoký počet svěřenců v jednom zařízení a malá kapacita ústavu a tím vznikající nedostatek individuální péče. Za druhé je to celková odtrženost ústavního prostředí od civilního

¹⁵ Ve Švýcarsku, kde je výrazně uplatňován sociálně-opatrovnický model platí, že u dětí od 7 do 15 let je možné vést řízení pouze prostřednictvím opatrovníků mládeže. Až po dovršení 15. roku je možné vést trestní řízení před soudními orgány pro mládež.

světa. Náplň výchovy je také odtržena od běžného života a smyslem ústavní péče je, aby byl jedinec schopen fungovat bez ní, až ji opustí. Kontakty svěřenců s rodinou jsou často minimální (Matoušek, Kroftová, 2003).

Středisko výchovné péče je preventivně výchovné zařízení. Tato péče může být poskytována ve formě ambulantních, celodenních nebo internátních služeb. Pobyt nemůže být formálně nařízen a klienti jsou přijímáni výhradně s jejich dobrovolným souhlasem. Zde je patrný jeden ze základních rozdílů mezi střediskem a ostatními zařízeními. Střediska jsou ve většině případů součástí diagnostických ústavů (Červenka, 2005). Činnost střediska výchovné péče upravuje vyhláška č. 72/2005 Sb.¹⁶

Zákon č. 109/2002 Sb.¹⁷ definuje zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, tedy zařízení, kam může soud umístit děti a mládež. Těmito zařízeními jsou diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Matoušek a Kroftová (2003) ve své knize popisují činnost zařízení, do kterých může jedinec přijít na základě rozhodnutí soudu nebo dobrovolně.

Pobyt v **diagnostickém ústavu** může být uložen soudem nebo je dobrovolný. Dobrovolného pobytu je využíváno jen zřídka, většina svěřenců přichází do ústavu na pobyt nařízený soudem.

Svěřenci jsou děti a mladiství, kteří často nemají ani ukončené základní vzdělání. Značné procento je romského původu, přičemž v některých ústavech je to více než polovina. V diagnostickém ústavu se jedná převážně o krátkodobé pobyty. Vychovatel o svěřenci vypracovává závěry o jeho setrvání v diagnostickém ústavu, ve kterém je mu většinou navrhována následná dlouhodobá péče ve výchovném ústavu. Po zhruba dvouměsíčním pobytu takto dopadne naprostá většina. Výjimkou jsou prakticky jen ti, kteří byli v diagnostickém ústavu umístěni na přání rodičů nebo dětského domova.

¹⁶ Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

¹⁷ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Do **výchovného ústavu** jsou umisťováni děti a mladiství na základě rozhodnutí soudu o ústavní péči nebo po dohodě s rodiči. Ústav poskytuje dlouhodobou péči, jejímž cílem je příprava svěřence na budoucí povolání. Výukovými programy jsou kurzy a praktická školení pro krátkodobé pobyty, odborná učiliště nebo střední odborná učiliště.

Výchovné ústavy se podobně jako diagnostické potýkají s řadou problémů, jako je například nedostatečná diferenciací zařízení, která vede k tomu, že spolu žijí svěřenci, kteří by podle názorů pracovníků spolu žít neměli. Může se stát, že „narušenější“ svěřenci strhnou ty „méně narušené“. Dále se potýkají s nedostatečnou přitažlivostí zařízení pro nové pracovníky, s úteků svěřenců apod.

Umístění do **vězení** je drastická změna, která může vyvolat i vážnou psychickou poruchu. Mnohem větší vliv má uvěznění na dospívajícího než na dospělého jedince. Dospívající přijde ve vězení o mnoho vlivů, které životně potřebuje k dozrání své osobnosti, a na druhé straně je naopak vystaven vlivům, které jeho osobnost deformují. Člověk ztrácí svobodu nejen ve smyslu nuceného místa pobytu, ale především ve smyslu rozhodovat o věcech, o kterých si běžně sám rozhodoval. Je pod neustálým dohledem a kontrolou.

Vězení není resocializačním zařízením, jak si mnohdy můžeme myslet. Dle většiny současných světových autorů se jedná spíše o desocializaci¹⁸.

4.2 Tradiční a alternativní metody řešení

Do 19. století se s mladými pachateli zacházelo prakticky stejně jako s dospělými. Normy chování platily stejně pro zletilé i nezletilé. Za trestný čin byla mládež trestána stejnými sankcemi a vězněna ve stejných ústavech. Od počátku 20. století se začalo pomalu uznávat, že zejména do osmnáctého roku by měla trestní odpovědnost být jiná, i přesto, že se mladistvý dopustí stejného činu. Došlo k uznání rozdílu v trestní odpovědnosti a také zavedení rozdílu v zacházení a vytvoření speciálního soudnictví nad mládeží (Zoubková, Moulisová, 2004).

¹⁸ Chorobná společenská izolovanost, ztráta zájmu o kontakty s okolím, přerušení sociálních vazeb v rodině apod.

Překročení zákona je od počátků spojeno především s uvězněním, ale postupem času vycházely najevo i negativa pobytu pachatele ve věznici, která se mnohdy stávala i kriminogenním prostředím. Navíc „seskupování“ pachatelů do věznic nepřineslo nikdy extrémní snížení kriminality a nákladný provoz věznic je také obecně známý.

Dnes je trest vězením chápán již jako jeden z možných trestů, a to ten nejkrajnější, kterým může společnost reagovat na překročení zákona. Tento trest by měl být uplatňován v případě potřeby izolace nebezpečných pachatelů, kteří se dopustili závažného trestného činu a u nichž je změna kriminální kariéry málo pravděpodobná (Matoušek, Kroftová, 2003).

Pokud není trest odnětí svobody nevyhnutelný, snaží se soud najít jiné řešení, kterých je dnes celá řada. Dle zákona č. 218/2003 Sb.¹⁹ lze mladistvému uložit pouze ochranné (zabezpečující), výchovné (výchovné omezení a výchovné povinnosti) nebo trestní opatření.

Ochranná opatření představují ochranné léčení a ochrannou výchovu. Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého. Tato opatření jsou soudem ukládána v případě, že dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána a nedostatky řádné výchovy není možné odstranit a pokud jeho rodina nebo prostředí, ve kterém žije, neposkytuje záruku další správné výchovy.

Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. Řadíme mezi ně dohled probačního pracovníka v rodině mladistvého, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výhradou.

Probačním programem rozumíme zejména program sociálního výcviku, psychologické poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého. Vše probíhá s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, dále k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.

¹⁹ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Výchovnými povinnostmi rozumíme například bezplatné vykonání obecně prospěšných prací ve volném čase, nahrazení škody, usilování o vyrovnání se s poškozeným, podrobení se léčení závislosti na návykových látkách apod.

Výchovným omezením se může stát zákaz stýkání se s určitými lidmi, navštěvování určitých míst, akcí a zařízení, účastnit se hazardních her a sázek, požívat návykové látky aj.

Trestní opatření zahrnují obecně prospěšné práce, peněžité opatření, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění a trest odnětí svobody, přičemž trestní sazba je u mladistvého pachatele zkracována na polovinu.

Nejčastěji jsou dnes ve stíhání za trestné činy mládeže propagovány tzv. alternativní sankce, kterými rozumíme již zmíněnou probaci, veřejně prospěšné práce, peněžité tresty, výchovná opatření aj. Omezování osobní svobody mladistvého vazbou je pro mnohé z nás znepokojivé, neboť ta může mít na psychiku obviněného horší vliv než případný pozdější výkon trestu (Matoušek, Kroftová 2003).

5 PRAKTICKÁ ČÁST: Kvalitativní výzkum klientů NZDM Exit, Jičín

Současný nárůst delikvence a kriminality dětí a mládeže zvyšuje společenský zájem, který směřuje především k omezení jejího výskytu nebo alespoň k omezení dalšího rozšiřování tohoto sociálně nežádoucího jevu. Ve všech oblastech života, v různém prostředí apod. je třeba nacházet funkční preventivní opatření, která by tento zájem společnosti umožnila řešit, případně dojít k pozitivním výsledkům.

Kromě preventivních programů, které se k nám dostávají z evropských zemí, jsou stále více budována různá centra pro děti a mládež, která taktéž plní svou preventivní úlohu v boji proti začínající delikvenci a kriminalitě mladých lidí. V oblasti prevence je důležité, abychom se zaměřili na dnešní mládež a její specifické znaky, hodnoty a celkovou charakteristiku.

Do organizací s preventivní činností patří i nízkoprahová centra pro děti a mládež, která jsou jednotlivě zaměřena na různou klientelu, které pak své centrum přizpůsobují dle jejích požadavků a potřeb. Klient by zde měl najít prostředí, ve kterém se bude cítit dobře a kde najde důvěru a pomoc. Tato centra se v počátku svého vzniku orientovala na specifické skupiny mladých lidí, jako jsou prostitutí, narkomani aj., a těmto lidem poskytovala požadované služby. Dnes vznikají stále častěji nízkoprahová centra, která přináší mladým lidem volnočasové aktivity, preventivní programy a mnoho dalšího.

Praktická část této bakalářské práce je zaměřena na volnočasová centra pro děti a mládež, která slouží především k usměrňování životních cílů mladých lidí, aby namísto „toulání se“ po ulicích a parcích trávili svůj volný čas smysluplněji.

Kromě těchto cílů, které jsou bezpochyby těmi nejdůležitějšími, tato centra mohou mít i mnoho dalších funkcí. Mladým lidem pomáhají při začleňování se do společenského života nebo při navazování nových přátelství. Klientům poskytují také poradenství, v rámci něhož pomáhají řešit jejich problémy v rodině, škole apod. a snaží se zamezit přístupu negativních vlivů na osobnost jedince.

Nízkoprahový klub Exit, ze kterého pochází klienti, s nimiž jsem vedla rozhovory k této práci, je právě takovým volnočasovým zařízením, které nabízí možnost smysluplného trávení volného času dětem a mládeži především ze sídliště, kde organizace sídlí, ale i ostatním z města a okolí. Centrum Exit se nachází v okresním městě v Jičíně, v Královéhradeckém kraji. Žije zde kolem 17 tisíc obyvatel, z něhož necelých 5 % tvoří cizinci, a to zejména slovenského, ruského, polského, romského a vietnamského původu.

V praktické části bakalářské práce jsem se rozhodla více poznat toto centrum, jeho klientelu a způsob vnitřního fungování organizace. Cílem mého získávání informací je jednak zmapování prostředí klubu a práce zaměstnanců, jednak nalezení odpovědi, zda nízkoprahové centrum skutečně splňuje požadavky svých klientů a má na ně preventivně výchovný vliv.

5.1 Metodologie výzkumu

Každý výzkum je založen na sbírání dat a znamená proces vytváření nových poznatků. Jedná se o systematickou a pečlivě naplánovanou činnost, při které se snažíme přispět k rozvoji daného oboru (Hendl, 2005). Jedná se tedy o jakousi cestu za určitým cílem, kdy náš výsledek přinese objasnění sledovaného problému. Každý výzkum má svou specifickou metodiku, ze které vycházíme při studiu a získávání dat.

V kvalitativním přístupu se i sám výzkumník stává účastníkem, protože osobní vztah s účastníky výzkumu je základním předpokladem k úspěchu. Důležité je, kdo výzkum provádí. Jak se chová, jak komunikuje, jak si získává důvěru apod. Dále záleží na čase i místě, kde je výzkum prováděn (Miovský, 2006).

Kvalitativní výzkum se dostává pod povrch celého problému a snaží se nalézt to, co není na první pohled zřetelné. Je zaměřen na méně respondentů, ale je nutné řešit veškeré vyskytující se jevy více do hloubky. Snažíme se plně pochopit jednotlivé vztahy a souvislosti v daném problému.

V kvalitativním výzkumu mají některé přístupy své pevné místo a považujeme je za základní. Jedním z nich je případová studie, ve které jde o detailní studium jednoho nebo několika málo případů. Na rozdíl od statistického šetření, při kterém shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců, v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho. Snažíme se o zachycení příběhu, o jeho složitost a popis vztahů v celé jejich celistvosti. Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho příběhu lépe porozumíme jiným podobným případům (Hendl, 2005).

5.2 Východiska výzkumu

Informace získané pro praktickou část bakalářské práce vychází především z rozhovorů s klienty a pracovníky NZDM Exit. Dále jsem využila svých zkušeností z doby, kdy jsem v klubu vykonávala dobrovolnickou činnost a praxi.

Výzkum je zaměřený na delikventní činnost mladých lidí, jeho cílem bylo zjistit problémové formy chování, jakými jsou třeba konzumace alkoholu a drog, různé násilné a majetkové delikty apod., a jejich souvislost se sociálním prostředím i individuálními faktory. Pozornost je věnována různým aspektům, jako je rodina, škola, zdravotní stav, trávení volného času, delikventní přátelé, postoje k násilí, sebekontrola a viktimizace²⁰.

V rozhovorech s klienty kluby směřovaly mé otázky často hluboko do soukromí daných jedinců. Klub je určen pro děti a mládež od 10 do 21 let, z čehož je jasné, že získat tyto informace nebylo vůbec lehké. V každém věku je těžké bavit se o nepříjemných věcech, ale z vlastních zkušeností si troufám říct, že v tomto věku je to těžší ještě mnohem víc.

Aby Vám takový mladý člověk poskytl potřebné informace, bylo třeba získat si jeho důvěru a přátelství. Z mých předchozích činností v klubu jsem taková přátelství s některými dětmi navázala a právě ty jsem požádala o spolupráci pro mou výzkumnou činnost. S těmito klienty jsem se několikrát setkala a z našich rozhovorů jsem sestavila

²⁰ Proces, ve kterém se člověk stává obětí trestného činu.

jejich životní příběhy, kazuistiky²¹. Také proběhlo nemnoho rozhovorů s pracovníky klubu, kteří mi výrazně pomohli při přiblížení se příběhům dětí, s nimiž jsem pracovala, a k celkovému vnitřnímu chodu organizace.

Se všemi probíhali především neformální rozhovory. V takovém rozhovoru je spoléháno na pokládání spontánních otázek v přirozeném průběhu interakce²². Nashromážděná data se od rozhovoru k rozhovoru liší (Hendl, 2005).

5.3 Případová studie I

V prvním příběhu se setkáme s teprve třináctiletým hochem romského původu. Abychom zachovali anonymitu, pojmenujeme našeho chlapce Kuba.

Rodinné prostředí:

Kuba žije v panelákovém bytě o velikosti 2+1, a to společně s oběma rodiči a dvěma staršími bratry. Společně se sourozenci tedy obývají jeden pokoj, což jak říká Kuba, přináší mnoho problémů. Neustálé rvačky a hádky, které jsou mezi ním a jeho bratry prakticky na denním pořádku.

Maminka je nezaměstnaná a tatínek pracuje jako zedník. Rodiče si spolu nerozumí a často se mezi sebou hádají. Většinou kvůli penězům, protože tatínek nevydělává dostatečně, aby rodinu uživil. Maminka ale jít pracovat nechce. Tatínek doma tráví co nejméně času a někdy se ani nevrací domů. Kde je, to neví ani Kuba, ani nikdo jiný. S tatínkem se tedy poslední dobou moc nevidí.

I Kuba vychází s maminkou mnohem hůř než s otcem. Táta je podle Kuby hodnější. Maminka je nemocná a trpí rychlými změnami nálad. Na Kubu i jeho bratry má zvýšené nároky. Kuba doma musí prát, vařit i uklízet, zatímco maminka čte časopisy.

Když bylo Kubovi asi 9 let a jeho rodiče se hádali, utekl z domova. Do setmění se toulal po sídlišti, ale pak dostal strach a vrátil se domů. Rodiče se chovali,

²¹ Případová studie, při níž zjišťujeme rodinné zázemí a život jedince ve školním prostředí, jeho vztahy s ostatními lidmi aj.

²² Vzájemné ovlivňování lidí, obvykle v bezprostředním styku, kde její součástí je zejména komunikace.

jako by si snad ani nevšimli, že byl pryč. Od té doby chodí často ven bez vědomí rodičů, toulá se po nocích. Myslí si, že o něj rodiče nemají strach.

Škola:

Kuba navštěvuje od 5. třídy Základní školu praktickou, do které byl přidělen pro neslušné a nedostatečné chování. Chodil za školu a propadal asi ze čtyř předmětů. Nyní se začíná zlepšovat. Říká, že ho škola už baví a chtěl by se stát kuchařem. Chce si najít dobrou práci a odstěhovat se od rodiny, třeba i s tatínkem.

Kamarádi:

Kuba má dnes hodně kamarádů. V Exitu, ve škole, ale dříve tomu tak nebylo. I to byl důvod, proč ze školy utíkal a dostával se mezi špatné lidi.

Ve svých deseti letech se dostal do party starších dětí, kterým v té době bylo kolem 13 nebo 14 let. Do party byl přijat poté, co v supermarketu ukradl dvě čokolády. S touto partou začal trávit spoustu času hlavně po nocích, kdy přelézali zeď parku a pustošili rostliny. Jednou dokonce rozkopali celou lavičku.

Kuba začal kouřit, vyzkoušel alkohol i marihuanu. A vše jen kvůli této partě. Doma začal krást drobné peníze a cigarety. Tenkrát pro něj bylo hodně důležité, aby do party zapadl. Nikoho jiného neměl. Rodiče o něj nejevili zájem a se sourozenci se jen hádal.

Volný čas:

Je to pár měsíců, co poprvé přišel do Exitu. Nejdříve se moc nevyjadřoval a byl spíše tichým pozorovatelem. Postupně si našel vztah k jedné z pracovnic klubu a svůj příběh ji převyprávěl. Je samozřejmostí, že mu byla obratem nabídnuta pomoc. Exit začal navštěvovat denně. Našel si zde nové kamarády a s bývalou partou se již nestýká.

Za vše, co dříve prováděl se stydí, a sliboval mi, že už se k partě nevrátí, a že přestane kouřit. Chce být lepším člověkem.

Kuba má velice dobrý hudební sluch. Moc rád hraje na klávesy, které má v klubu k dispozici, a často tam na ně chodí cvičit. Několikrát už pořádal i koncert pro své kamarády a pracovníky klubu.

Je to velice příjemný hoch, který jen potřebuje pomoc. Situace v rodině není dobrá, ale věřím, že až se Kuba postaví na vlastní nohy, bude mít daleko lepší život.

Plány do budoucna:

Kuba chce především dostudovat a vyučit se kuchařem. Chce si najít hodnou dívku, se kterou by bydlel v bytě, kde by měli malého psa. Také by chtěl být profesionálním muzikantem a hrát na klávesy v nějaké dobré kapele. Chtěl by se stát slavným.

Se svým životem mimo domov je teď velice spokojený. Má mnoho kamarádů i dalších lidí, kteří ho mají rádi. Pouze domů se nevrací rád, ale společně s pracovníky klubu budou tuto situaci i nadále řešit.

5.4 Případová studie II

V dalším příběhu se setkáme s čtrnáctiletou slečnou, které budeme v našem příběhu říkat Anička.

Rodinné prostředí:

Anička bydlí v řadovém domku se svoji maminkou, nevlastním otcem a dvěma sourozenci. Mladší sestřičkou a starším bratrem. Nevlastní otec jezdí s dodávkou a maminka pracuje jako uklízečka v jedné firmě ve městě. S rodiči má celkem dobrý vztah, zvláště s maminkou. S nevlastním otcem zatím žádný vztah nemá, ačkoli ten by jej rád navázal. Anička nemá v muže důvěru.

Její nevlastní otec byl alkoholik a často maminku bil. Anička mu to nemůže odpustit, přestože se snaží. Začal se léčit a nyní už se chová jinak. Přesto mu má Anička stále za zlé, že si prošla mnoha depresemi, a dodnes tvrdí, že nikdy nechce manžela. Má strach pustit si nějakého chlapce blíž k tělu.

S vlastním otcem se vidá dvakrát do roka, a to na Slovensku, odkud její rodina pochází. Není podle otcových představ, není taková, jakou by ji chtěl. Hodně mu připomíná Aniččinu maminku. S tou se rozvedl kvůli Aniččině babičce, která neměla její matku ráda, a proto je rozvádala.

Když bylo Aniče osm let, maminka se odstěhovala do Čech za práci a ona zůstala bydlet s babičkou a dědečkem, kteří se o ni starali až do jedenácti let, než si pro ni matka přijela a odvezla ji s sebou. Dlouhá doba bez matky nebyla lehká. Otec o ni nejevil zájem a Anička se upoutala na dědečka, kterého má nyní nejraději z celé rodiny.

Škola:

Školu nemá ráda. Když přijela do Čech, nastoupila do 5. třídy. Anička byla dříve silnější dívka s brýlemi, a tak se okamžitě setkala se šikanou kvůli svému vzhledu. Od spolužáků nejprve slýchala posměšky na jejích pár kilo navíc a vysloužila si několik přezdivek, jako „tlouštík“, „buchta“, „slepoň“ aj.

Později se k posměškům přidaly výhružky a časem i násilí. Anička každý den odevzdávala peníze, které od rodičů dostávala na svačinu. Rodičům tenkrát přišlo divné, že se jí ztrácely věci z penálu, sešity apod., ale Anička říkala, že je to chyba její, že ty věci pořád někde zapomíná. Bála se spolužáků, co by jí provedli, kdyby to někomu řekla.

Vše vyplulo na povrch, když se doma ztratilo necelých deset tisíc korun, které chtěla dát spolužákům. Myslela si, že se vše urovná, nechají ji být. Anička se doma musela ke všemu přiznat a vše se začalo řešit. Aničku nechali okamžitě umístit na jinou školu.

Kamarádi:

I přes změnu školního prostředí Anička ve třídě kamarády nenašla. Říká, že jsou všichni hrozně falešní a každý myslí jen na sebe a svůj úspěch. Našla si tam pouze jednu kamarádku.

Zdravotní stav:

V době, kdy Anička měnila školu, začala velmi řešit svůj vzhled. Chtěla se novým spolužákům líbit a chtěla zabránit novým posměškům na její „kila“. Bohužel se dostavily zdravotní problémy. Anička přestávala jíst a začaly jí padat vlasy. Několikrát kvůli tomu i zkolabovala. Maminka nyní dohlíží, aby jedla a aby se její zdravotní stav co nejdříve zlepšil.

Volný čas:

Před dvěma lety přišla Anička i se svou kamarádkou do Exitu. Během chvíle začaly společně toto zařízení navštěvovat pravidelně. Trávily zde svůj volný čas především hraním stolního fotbalu a posloucháním muziky.

Aničce je patnáct let, což je věk, kdy zkoušíme nové věci. Ani Anička není výjimkou, a tak nedávno okusila alkohol i marihuanu. U ničeho však nezůstala.

Plány do budoucna:

Aniččiným velkým snem je vystudovat vysokou školu. Chtěla studovat práva, ale spolužáci jí to znechutí. Ještě je ale trocha času, tak se snad nakonec rozhodne jít to zkusit. Chtěla by si založit rodinu, ale neví, co by dělala s manželem a zda vůbec nějakého chce.

V Aniččině případě se budou i nadále řešit vztahy v rodině, a to především vztahy k nevlastnímu otci.

5.5 Případová studie III

V posledním příběhu se setkáme s šestnáctiletým chlapcem, kterého budeme představovat jako Jirku.

Rodinné prostředí:

Jirka žije v panelákovém bytě 3+1 se svou matkou a starším bratrem. S matkou i bratrem vychází dobře. Bratr jezdí domů pouze na víkendy. Přes týden studuje. Maminka pracuje v obchodě s textilním zbožím.

Otce už neviděl sedm let. Nic o něm neví. Snad jen, že nyní žije někde v Německu. Za těch sedm let se párkrát ozval a chtěl, aby za ním oba sourozenci přijeli. Pokaždé to ale zrušil a dlouho se zase neozval. Jirka ani jeho bratr už mu nevěří a nechtějí se s ním potkat.

Škola:

Ve škole je vše celkem v pořádku. Má dobré výsledky, snaží se. Až na nějaké výkyvy s ním nejsou žádné problémy. Občas jde za školu, ale sám říká, že to není moc často. Za školu chodí, jen když se mu opravdu hodně nechce nebo se nestihne naučit na písemku. Nechce domů nosit špatné známky. Maminka v něm vidí jeho bratra, který studuje na vysoké škole, a přeje si, aby i Jirka byl jako on. O jeho toulkách za školou matka neví. Píše si omluvenky sám.

Kamarádi:

Jeho původní parta se rozpadla kvůli průšvihům, což je v jeho případě dobře. Jirka má za sebou drobné krádeže, ničení majetku a sprejerství. Dříve bylo jeho zábavou kradení dopravních značek a rozkopávání popelnic a kontejnerů.

Dnes má hodně kamarádů, ale spíše více holek. Většinu z nich poznal v Exitu. Nejlepšího kamaráda nemá.

Volný čas:

Svůj volný čas tráví hodně často v Exitu, který navštěvuje už téměř pět let. Nejvíce času zde pobývá u počítače, kde se věnuje grafickým úpravám fotek a vytváření různých plakátů.

Když má peníze, rád chodí za zábavou. Navštěvuje různé kluby a diskotéky. Jinak se doma nudí.

Plány do budoucna:

Jeho velkým snem je pracovat v reklamě a vytvářet propagační materiály. Chtěl by zkusit studovat vysokou školu jako jeho bratr.

5.6 Vyhodnocení praktické části

Dnešní děti a mládež mají potřebu smysluplného a aktivního trávení volného času. Takto strávený čas by měl přinášet relaxaci, regeneraci a zábavu. Velkým přínosem se tedy stává vybudování nízkoprahového centra v dané lokalitě, které jednak splňuje tyto podmínky aktivního trávení volného času a jednak poskytuje mladým lidem možnost rozvoje jejich osobnosti, seberealizaci apod. V těchto zařízeních tráví mladí lidé svůj čas, aniž by museli striktně dodržovat pravidla, jako je docházka aj.

V centrech mají možnost účastnit se výletů, sportovních aktivit, provozovat tvůrčí a umělecké aktivity, navazovat nová přátelství a v neposlední řadě získávat patřičné vzorce chování pro svůj budoucí život. Ze svých zkušeností vím, že veškeré připravované aktivity jsou klienty velice vítány. Nemusí to zajímat všechny, stačí, když zaujmete alespoň pár dětí. Jinou aktivitou zase zabodujete u jiných.

V závěru bych chtěla říci, že ty děti, které navštěvují nízkoprahový klub Exit v Jičíně, jej navštěvují velmi často a rády. Velice často využívají poradenství, které v klubu funguje skrze pracovníky, kteří si získávají jejich důvěru, a tím děti

nacházejí světlé stránky svého života. Vše vyplývá z rozhovorů s klienty i pracovníky klubu.

Z případových studií je vidět, že díky zaměstnancům klubu, je dětem a mládeži poskytnuta dostatečná péče a porozumění. Věřím, že tato centra dokážou pomoci celé řadě jedinců. Stačí jen, aby oni sami měli malý zájem.

Troufám si tedy z vlastních zkušeností tvrdit, že nízkoprahový klub Exit je nepochybně preventivně výchovným zařízením, jakým by mělo být.

ZÁVĚR

V současné době je tendence v nárůstu kriminality dětí a mládeže. Uvědomme si, jakým směrem se tento trend společnosti ubírá a snažme se jej změnit v pozitivním slova smyslu. Bylo by vhodné rozvíjet preventivní programy tak, aby i nadále vznikala nová preventivně výchovná centra a aby tyto programy našly své efektivnější uplatnění ve výchovných ústavech. Záměr by měl směřovat k tomu, aby svěřenci, kteří absolvují preventivní programy, z nich odcházeli uvědomělejší a ne stejní, ba dokonce i horší, než před samotným započítím programu.

V bakalářské práci jsem proto velkou část věnovala preventivním opatřením proti delikvenci dětí a mládeže, jelikož včasná prevence je leckdy účinnější, než mnohé nevydařené pokusy o nápravu delikventa. Ve světě existuje mnoho programů, ať již pro děti nebo i rodiče, které probíhají přímo na školách, ale v České republice nejsou prozatím hojně využívány. To můžeme považovat za určitý handicap, protože v západních zemích jsou tyto preventivní programy velice úspěšné a snižují kriminalitu mladých lidí.

Na druhou stranu můžeme vyzdvihnout i nadále nově vznikající preventivně výchovná centra, která se zaměřují na ještě „neposkvrněnou“ mládež. Nízkoprahová zařízení, o nichž je řeč, fungovala ještě donedávna pouze jako centra pro specifické skupiny lidí, jako jsou prostitutky, drogově závislí aj. Teprve během posledních pár let vznikají volnočasová nízkoprahová centra pro děti a mládež, která nabízejí smysluplnější trávení volného času jedincům, kteří by se do této doby jen „toulali“ parkem a ulicemi.

Vznik volnočasových nízkoprahových zařízení je velkým přínosem v boji proti delikvenci a kriminalitě dětí a mládeže. V praktické části bakalářské práce jsem čerpala z dlouholeté dobrovolnické činnosti v tomto zařízení. Na základě navázání důvěrných přátelství s klienty bylo možné provést faktický výzkum.

Během praxe v NZDM Exit v Jičíně jsem poznala činnost tohoto zařízení, jak z pohledu klientů, tak i zaměstnanců. Na základě těchto zkušeností mohu potvrdit, že samotné prostředí i pracovníci pozitivně ovlivňují děti a mládež v preventivně výchovném procesu.

V průběhu výzkumné činnosti se mi naskytla možnost nahlédnout do konkrétních životních příběhů klientů. Rozhovory s nimi pro mě samotnou byly velice přínosné. Je až neuvěřitelné, jakými obtížnými životními situacemi, které nejsou pro vývoj a utváření osobnosti dětí vhodné, si musely projít. Důležité však je, že nízkoprahové zařízení bylo schopné poskytnout dostatečné množství podpory a pomoci a jejich situaci řešit. Na základě tohoto faktu jsou u klientů patrné pozitivní změny v životním stylu a chování.

Zpracováváním práce se, vedle zmapování problematiky delikvence a kriminality dětí a mládeže, naskytla řada dalších otázek: *„Z jakého důvodu se do České republiky nedostaly preventivní programy, které se v zahraničí úspěšně využívají již řadu let? Znamená to, že si stát, potažmo společnost, odmítá připustit, že je mezi námi přítomna stále gradující agresivita dětí a mládeže, nebo si stát s touto problematikou neumí poradit?“*

V úplném závěru bych chtěla zmínit výstižný citát:

„Člověk si nemá stýskat na svou dobu, ano, doba je zlá, ale jsme tady, abychom ji zlepšili“

(Thomas Carlyle)

Toto platilo v každé době. V 19. století, kdy žil autor citátu, i dnes. Neustále si na mnoho věcí stěžujeme. Na „hajzlíky“, kteří ničí lavičky, kouří v parku a kradou v supermarketu, ale neuvědomujeme si, že jsme to my, společnost, kteří z nich případné delikventy dělají. Vždyť jsme to my, kdo jim dává vzorce chování a předává společenské normy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Publikace:

1. AUGER, Marie-Thérèse; BOUCHARLAT, Christiane. *Učitel a problémový žák: Strategie pro řešení problémů s kázní a učením*. Praha : Portál, 2005. 121 s. ISBN 80-7178-907-0.
2. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
3. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha : Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.
4. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování : Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha : Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
5. KLÍMA, Petr; a kol. *Kontaktní práce : Antologie textů České asociace streetwork*. Praha : Česká asociace streetwork, 2007. 359 s.
6. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vydání 1. Praha : Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
7. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
8. MATOUŠEK, Oldřich; KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 2003. 340 s. ISBN 80-7178-771-X.
9. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

10. NEŠPOR, Karel; DVOŘÁK, Václav. *Prevence trestné činnosti související s návykovými látkami*. Praha : Armex, 1998. 98 s. ISBN 80-902283-9-9.
11. PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
12. ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha : Grada, 2000. 95 s. ISBN 80 7169 528-9.
13. ZOUBKOVÁ, Ivana; MOULISOVÁ, Marcela. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha : Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

Odborné články:

ČERVENKA, Karel. Není pašák jako pašák : Sociálně konstruovaná identita mládeže z "preventivně výchovného zařízení" a její důsledky. *Biograf*. 2005, 37, s. 31-55.

ROZUM, Zdeněk. Kriminalita dětí a mládeže - příčiny a východiska. *Pedagogická orientace*. 2008, 3, s. 77-91.

Elektronické zdroje:

Exit-klub [online]. Bez data citování [cit. 2011-02-15]. Nízkoprahový klub Exit. Dostupné z WWW: <<http://exit-klub.cz/>>.

NICM [online]. 6.9. 2009 [cit. 2011-02-15]. Kriminalita a delikvence - charakteristika. Dostupné z WWW: <<http://www.icm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>>.

Streetwork [online]. Bez data citování [cit. 2011-02-15]. Oborový portál o nízkoprahových socialních službách a zařízeních. Dostupné z WWW:
<http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=category&id=26>

Legislativní dokumenty:

Česká republika. Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon (neplatný od 1. ledna 2010)

Česká republika. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Česká republika. Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Česká republika. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Česká republika. Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník